ZIMANÊ KURDÎ

NAVÎN 1

2019/2020

AMADEKAR

Ev pirtûk ji aliyê Komîteya Zimanê Kurdî ve hatiye amadekirin.

LÊVEGER

- Komîteya Şopandinê

- Komîteya Fotoşopê

- Komîteya Redekteyê

Ev pirtûk ji aliyê Saziya Minhacan ve, wek pirtûka wanedayînê, ji bo dibistanan hatiye pejirandin.

NAVEROK

BEŞA 1 7

BÊHNVEDANA HAVÎNÊ 8

ZIMANÊ DAYÎKÊ 11

XWÊNDKAR 15

DEMOKRASÎ 17

AY LÊ GULÊ 22

KELHA FINIKÊ 25

ÇÛK Û PÎRÊ 28

CÛDIYÊ MIRADAN 33

MIN ÇI DÎT Û ÇI NEDÎT 36

DELAL Û XOŞEWÎSTÊN MIN 41

PENABERIYA DI ŞEVA TIRSNAK DE 45

AWAZA MIN 48

BEŞA 2 55

EKOLOJIYA CIVAKÎ 56

FERHAT Û ŞIRÎN 60

BEHLÛL 63

ŞEREFXANÊ BEDLÎSÎ 69

XABÛR 71

EHMEDÊ XANÎ 74

ÇAND 77

KÎVROŞKA JÎR 80

WELAT 83

ZANIST Û TEKNOLOJÎ 88
XANÊ DIMDIM 90
ŞIVANIYA MIN 93
NAME 97
BIHAR 100
BEŞA 3 105
ŞANO 106
NEWROZ 111
GOLA QULINGAN 113
8'Ê ADARÊ 117
BÊRIYA BOTAN 120
KELHA HEWLÊRÊ 123
KÎVROŞK Û KÎSO 126
JÎNAMEYA LEYLA QASIM 128
BINIVE LOLO 130
PÊNASEYA ŞANOYÊ 132
AŞÛT 136
PÊHESÎNA DAYÎKÊ 140
QAZÎ MIHEMED 144
AXÎN JI BO KURDISTANÊ 148
DAPÎRA BELENGAZ 150
DI CIVAKÊ DE ZAROK 153

BEŞA 1

- **BÊHNVEDANA HAVÎNÊ**
- **ZIMANÊ DAYIKÊ**
- **XWÊNDEKAR**
- **DEMOKRASÎ**
- **AYLÊ GULÊ**
- **KELHA FINDIKÊ**
- **ÇÛK Û PÎRÊ**
- **CÛDIYÊ MIRADAN**
- **MIN ÇI DÎT Û ÇI NEDÎT**
- **DELAL Û XOŞEWÎSTA MIN**
- **PENABERIYA DI ŞEVA TIRSNAK DE**
- **AWAZA MIN**

WANE 1

BÊHNVEDANA HAVÎNÊ

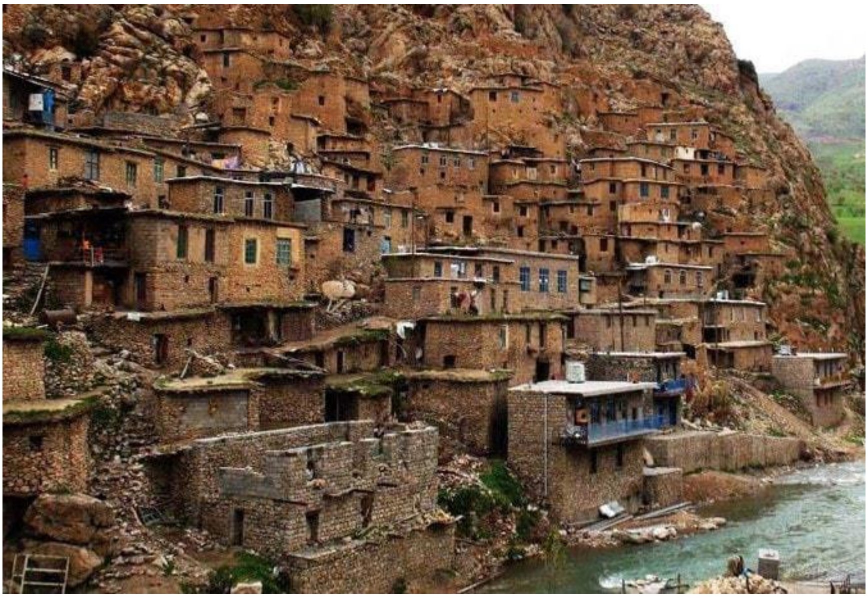

Em di bêhnvedana havînê de, ji bo serdana mala xalê xwe çûn gund. Mayîna me ya li wir, pir xweş û şad bû. Çiyayên bejnbilind, ezmanê şîn ê zelal, darên spîndar, çinar û bîşengan, dilê me pir xweş kiribû. Mirov ji ava kaniyên wê yên zelal û bayê wê yê hênik têr nedibû.

Ew xaniyê biçûk ê xalê min tê de dijiya, ji ber xweza û rengîniya derdorê, li ber çavên me dibû hêlîna aramî û tenahiyê. Bêhna me wisa tê de fireh dibû, me nediviya em bihêlin û bizivirin mala xwe.

Ji bo destpêkirina xwendinê, hîn hefteyek mabû. Em vegeriyan û me amedakiriya çûna dibistanê kir.

Roja destpêkirina xwendinê, em sibehê zû ji xewê rabûn û çûn dibistanê.

Careke din, li kolanên me liv û tevgerê dest pê kir. Xwendekar ber bi dibistanan ve diçûn. Dema ku em gihiştin dibistanê, me silav li rêveberî û mamosteyên xwe kir û wan jî sala me ya nû pîroz kir. Paşê em bi rêzê rawestiyan û me guh da axaftina rêveberiya dibistanê ya li ser sala nû.

Dilê hemûyan bi hev xweşbû, ji ber ku bêriya hev kiribûn û daxwaza serkeftinê ji hev re dikirin. Me dixwest em zû pirtûkên xwe yên nû bigirin, waneyan bibînin, guh li dengê mamosteyên xwe bikin û kêrhatinên xwe nîşanî wan bidin.

PEYV

Aramî: rehetî

Kêrhatin: jêhatin

PIRS

1- Te li kû derê bêhnvedana havînê derbas kir?

2- Çima dema xwendekar vedigerin dibistanê, dilşad dibin?

3- Yekem roja xwendinê, xwendekar li dibistanê çi dikin?

4- Kengî xwendekar bêriya dibistanê dikin?

WANE 2

ZIMANÊ DAYÎKÊ

Di pêşveçûna jiyan û kesayeta mirov de, hînkariya bi zimanê dayîkê cihekî pir girîng digire. Kesên ku di zimên de têr bin, bi giştî dikarin peywendiyên baştir û duristir ava bikin. Ev di jiyanê de serkeftinek e.

Fêrbûna zimanê dayîkê, fêrbûna zimanê biyanî jî hêsantir dike. Ziman endamekî herî bingehîn ê çanda gelan e. Gelên ku girîngiyê nadin zimanê xwe, nûbûnan tê de çênakin û perwerdeya xwe bi zimanê biyanî dibînin, nikarin ramaneke afirîner û binirx derxin holê. Dûrketina ji zimanê dayîkê, dûrketina ji hemû nirxên çanda civakî ye. Ji ber ku girêdana bi zimanê biyanî ve, rêbazekî herî bibandor ê dagirkirina gelan e. Di vê mijarê de dewletên dagirker çi anîne serê kurdan, rastiyên dîrokî rave dikin.

Mixabin, heya niha di nava kurdan de, perwerde û hînbûna bi zimanê dayîkê bi awayekî rast û sazûmankirî pêş neketiye. Gelo, îro li gel mirovên me, di derbarê hezkirina kurdî û zanista zimên de, baldariyeke têr heye? Divê ev pirs baş were hizirandin û nirxandin.

Hînbûna zimên, hizir û ramana mirovan diguherîne, her wiha bi şêwe dike. Ziman bingeha avahîsaziya civakî dide çêkirin. Di sedsala dawî de her çi qas zimanê me hinekî pêş ketibe jî, lê ji aliyê şiyarî û zanista zimên ve kêmanî tên dîtin. Ev ji bo pêşeroja zimanê kurdî metirsiyeke mezin e.

Armanca bingehîn a perwerdeya zimanê dayîkê pêşxistina huner, ragihandin û ramana civakan e. Ziman, di civakê de hem ragihandinê, hem jî têgihiştinê dide çêkirin. Ji ber vê sedemê, di sazûmaniya perwerdeya hemû welatan de, di serî de girîngiyeke mezin didin perwerdeya bi zimanê dayîkê. Kesên ku di qonaxa pêşketinê de ne bi awayekî pir baş hewl didin ku wan bi ziman fêr bikin. Ji ber ku ziman hêmanekî herî bingehîn ê çanda gelan e, sazûmaniyeke herî bihêz e, ku mirovan nêzîkî hev dikin.

PEYV

Hînkarî : Hînbûn, fêrbûn

Xerîkbûn : Mijûlbûn

Şêwe : Awa

Çand : Hemû nirxên heyberî û rewanî yên civakî

Sazûmanî : Birêkûpêkî

Peywendî : Têkilî

Zanist : Zanîn

Şiyarî : Baldarî, haydarî

RASTNIVÎS

Di gotara we xwendî de hinek tîp mezin, hinek biçûk hatine nivîsîn û nîşaneyên xalbendiyê yên cur bi cur hatine bikaranîn.

Rastnivîs: Rê û rêzikên awayê nivîsîna rast a ziman nîşanî mirov dide.

Ji tevahî nîşaneyên ku bi armanca sererastkirina nivisînê tên bikaranîn re, **xalbendî** tê gotin.

PIRS

1- Hebûna ziman, bandoreke çawa li hebûna civakê dike?

2- Zimanê me yê dayîkê çi ye?

3- Nivîskar, çima girîngî daye fêrbûna zimanê dayîkê?

4- Ger ziman nebe çand, dîrok û huner ji nifşekî derbasî nifşekî din dibin?

CUR Û AWA

Nivîsa bi navê "Zimanê Dayîkê" hem girîngiya fêrbûna bi zimanê dayîkê radixe ber çavan, hem jî nayîniyên dûrketina ji zimanê dayîkê û metirsiyên wê dide diyarkirin. Her wiha nivîskar nêrînên xwe bi agahiyên guncav piştrast dike, ev curenivîs gotar e.

Gotar: ew cure nivîsa ku nivîskar tê de nêrînên xwe bi agahiyên guncav bi mebesta têgihandina rast çêbike, dinivîse.

Gotar, ji sê beşan pêk tê: "Destpêk, naverok û encam."

Ji curenivîsên li ser hizir hatine nivîsîn a herî girîng,

gotar e.

HÎNDARÎ

Li ser mijarekê, gotarekê binivîse û piştre gotara xwe li pêşberî xwendekaran bixwîne.

1- Te ji mijara "Zimanê Dayîkê" hez kir, çima?

2- Tu dikarî li ser mijareke ku agahiyên te li ser tune bin, nirxandinekê bikî, ger tu nikarî, çima?

WANE 3

XWÊNDKAR

Bo nîştiman awatim

Xunçe gulî wulatim

Newey duwa rojî hozim

Weku Newroz pîrozim

Têdekoşim bê wuçan

Bo serbestî nîştiman

Amancim diyar û rûne

Hewlim bo lûtke çûne

Mandû nabim çalakim

Jîr û xawên û pakim

PEYV

Awat : Hêvî

Xunçe : Bişkoj, bişkivîn

Newe : Nevî

Duwaroj : Pêşeroj, siberoj

Hoz : Êl/ eşîr

Lûtke : Bilidtirîn beşa derekê

WANE 4

DEMOKRASÎ

Demokrasî, peyveke Yûnanî ye. **Demos** tê wateya gel, **kratos** jî tê wateya rêveberiyê. Dema ev her du peyv tên gel hev, dibe demokrasî. Ev jî, tê wateya xwe bi xwe birêvebirina civakê. Têgeha demokrasiyê ji aliyê serdest, dewlet û bi giştî hişmendiya şaristaniyê ve hatiye berevajîkirin. Ji bo vê, mirov dikare demokrasiyê bi du awayan "fireh û teng" bide diyarkirin.

Bi awayê fireh: Di dîrokê de xwerêvebirina civakên ku sazûmaniya dewlet û desthilatdariyê nenasîne, dide nasîn. Bi awayekî xwezayî xwerêvebirina klan, qebîle û êlan di vê beşê de cih digire. Ji vî awayê xwerêveberinê re demokrasiya rasterast tê gotin. Bi awayê teng: Di nava wan civakên

ku diyardeya dewlet û desthilatdariyê tê de zêde û diyardeya demokrasiyê tê de kêm be, tê dîtin. Di van civakan de xwerêveberiyên ku ji derveyî rêveberiyên dewlet û desthilatdariyê dimînin, dikevin vê çarçoveyê.

Lê belê, çi qas desthilatdariya dewletê zêde be; ew qas demokrasî kêm dibe, çi qas demokrasî zêde be; ew qas desthilatdariya dewletê kêm dibe.

Demokrasî: Xwe dispêre nirxên civaka xwezayî û pergala Şaristaniya Demokratîk. Civaka exlaqî û polîtîk e. Dijberî civaka girtî, civaka vekirî û xwerû ye. Civaka herî azad a ku xwe bi xwe bi rê ve dibe. Wekhevî û hevsengiya di navbera kes û civakê, jin û mêr de diparêze. Di nava cudahiyên civakan de rêgeza yekîtiyê bingeh digire. Li şûna mafan, xwe dispêre rêgezên exlaqî yên civakê. Rasterast xwerêveberin, azadiya civak û kesan e. Yanî bi awayekî giştî hemû nirxên mirovahiyê digire nava xwe.

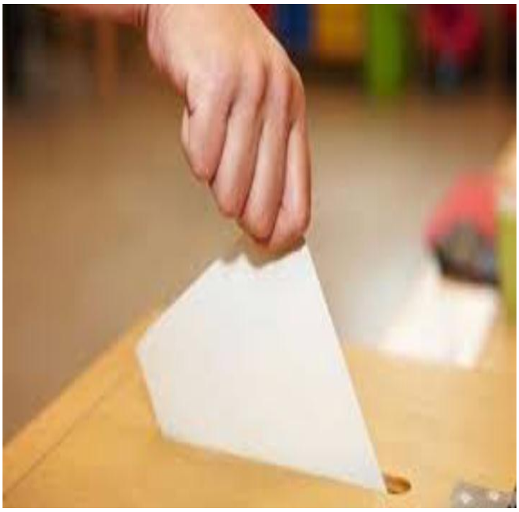

Mirov dikare hêmanên civaka demokratîk, bi vî awayî bide diyarkirin: Malbata demokratîk, klan, qebîle, êl, qewm û netewe ne. Hêmanên gund û bajar, hêmanên hişmendî û aborî, hêmanên siyaseta demokratîk û parastina cewherî jî dikevin vê beşê.

Demokrasî, ji bo çareserkirina hemû pirsgirêkên civakî yên ji dîroka kevn ta roja me, rêbaza herî baş e. Pergala demokrasiyê, pergala hemdem e.

PEYV

Demokrasî : Rêveberiya civakî

Exlaq : Sinc, Hoy

Desthilatdarî: Hukumdarî, Otorîte

Pergal : Sîstem

PIRS

1- Li gorî te taybetmendiyên demokrasiyê çi ne?

2- Cudahiya di navbera demokrasiya teng û fireh de çi ye?

3- Demokrasî xwe dispêre çi?

RÊZIMAN

CÎNAVK

Ji peyvên ku di nava hevokê de cihê navdêran digirin re, **cînavk** tên gotin. Di cînavkan de jî wek navdêran **zayend, mêjer û tewang** hene. **Hin cureyên cînavkan:**

1- Cînavkên kesane
2- Cînavkên şanîdanê

1) Cînavkên Kesane: Ew cînavk in ku cihê navên kesan digirin.

Ev cînavk dibin du cure **xwerû û tewandî**:

Cînavk		Kes
Xwerû	**Tewandî**	
Ez	Min	Kesê yekem yekjimar
Tu	Te	Kesê duyem yekjimar
Ew	Wî /Wê	Kesê sêyem yekjimar
Em	Me	Kesê yekem pirjimar
Hûn	We	Kesê duyem pirjimar
Ew	Hûn	Kesê sêyem pirjimar

a) Cînavkên kesane yên xwerû:

Mînak:

Cînavk		**Qertafên kesane**
Ez		**im /me**
Tu		**î /yî**
Ew	xwendekar	**e /ye**
Em	mamoste	**in /ne**
Hûn		**in /ne**
Ew		**in /ne**

b) Cînavkên kesane yên tewandî: "min, te, wî, wê, me, we, wan."

Mînak:

Min ev mijar hilbijart.

Te xêrek kir, bibe serî.

Wî wane xwend.

Wê gul çandin .

Me şoreşek li dar xist.

We dibistan şûşt.

Wan gazî min kir.

HÎNDARÎ

Di welatê me de mafê mirov bi hêsanî nayê dayîn, gelê me ji tevahî mafan bêpar tê hiştin.

Ji bo ku em karibin di pêşerojê de mafê xwe bi dest bixin, pêwîst e em çi bikin?

WANE 5

AY LÊ GULÊ

Ay lê Gulê Gula minê
Şirîna l' ber dilê minê
Gulê nadim b' malê dinê
Li ser Gulê têm kuştinê

Gulê kesk û sor û zer e
Nîşana alê li ser e
Êdî reng spî û gewher e
Şirîn û peymana minê

Rengê te yê pir delalî
Bibil li ser te dinalî
Te nebînim bi vî halî
Armanc û kedera minê

Zordar dibê ez Gul nadim
Ez ê zend û bendan badim
Ez ê li kelh û seradim
Azad be b' şoreşa minê

pismamê te me
Bi sond pesindarê te me
Şer, ceng û hewarê te me
Qelenê te j' xwîna minê

Ay lê Gulê Gula minê
Şirîna l' ber dilê minê
Gulê nadim b' malê dinê
Li ser Gulê têm kuştinê

Gotin:Umerê Le'ilê
Stran:Mihemed Şêxo

PEYV

Gewher : Cewher

Qelen : Next

Peyman : Lihevhatina li ser bûyerekê

Keder : Êş û xem

Zend û bend: Çeng û Bask

Ceng : Şerên giran

EM HOZANÊ XWE BINASIN

Mihemed Şêxo, di sala 1948’an de li Qamişloyê ji dayîk bûye. Xwendina xwe ya seretayî li wê derê temam dike. Di navbera salên 1962-1972’yan de ji bo xebatên hunerî li Libnanê dimîne. Li wê derê bi dengê xwe yê zelal navdar dibe. Di sala 1973’yan de derbasî Başûr dibe û xebatên xwe li wir didomîne. Piştî têkçûna şoreşa Başûr a di sala1975’an de, derbasî Rojhilatê Kurdistanê dibe û di sala 1983’yan de vedigere Qamişloyê.

Mihemed Şêxo, di sala 1989'an de li Qamişloyê çû ser dilovaniya Yezdan.

PIRS

1- Hunermend Mihemed Şêxo, kîjan salê ji dayîk bûye?

2- Dengbêj, bingeha xebatên xwe yên mûzîkê di navbera kîjan salan de û li kû derê xurt kiriye?

3- Dengbêj, di helbestê de “Gulê” ji bo çi kiriye sembol?

4- Di rêzika "Li ser Gulê têm kuştinê" de, çima dengbêj xwe ji bo Gulê dide kuştin?

CUR Û AWA

Rengê te yê pir delalî
Bibil li ser te dinalî
Te nebînim bi vî halî
Armanc û kedera minê

Ev curenivîs **helbest** e. Di vê helbestê de helbestvan hest, raman û xeyalên xwe vedibêje. Xwe mîna bilbilekî li ser gulê (Kurdistanê) dide diyarkirin. Her wiha armanca xwe (rizgarkirina welat) bi rengekî pir xweş tîne ziman.

Helbest: ew curenivîsa ku helbestvan tê de hest, raman û xeyalên xwe bi teşeyê rêzikan vedibêje, helbest e.

Helbest ji rêzik û malikan pêk tê. Dibe ku bi bare (qafiye) be û dibe ku ne bi bare be jî.

HÎNDARÎ

Li ser mijara li jor baldar be. Tu jî hewl bide ku helbestekê binivîsî.

WANE 6

KELHA FINIKÊ

Kelha Finikê, bermahiyeke dîrokî ya Kurdistanê ye. Li pêşiya wê Dicle, li pişta wê çiyayên bilind, serê xwe bi ser Dicle de xûl dikin. Dengê av, kew, şalûl û bilbilan, rengê xwezaya ji darên mêweyan, bedewiya Kelha Finikê zêdetir dikin.

Dema mirov ji cihê Mem û Zînê, ji Cizîra Botan di ser pirê re ber bi Şirnexê ve derdikeve rê, digihêje Qesrika Gelî. Li milê çepê vedigere di nava Dicle û Çiyayê Dêran re dikeve rê, li ber keviya rê bermayên Berqertalê ya ji kurdan re paytextî kiriye tên dîtin. Ji wir jî dibore, dikeve binê Dêran, dema mirov di ser xwe re li Dêran dinêre, di rewşa wê de mirov dikare qirkirina xirîstyanan bibîne.

Lê rêwîtî dewam dike, piştî çend xulekan, dikeve nava dehlan, ji nava dehlan derdikeve ser Kelha Finikê. Dema mirov li ser kelhê rûdine, li jora xwe li cihê Egîdan, Gabarê temaşe dike, li jêr Dicle wêneyê Feqê Teyran, dema helbesta xwe ya bi navê "**HEY AV Û AV**" dibêje tê ber çavên mirovan. Li rexekî cihê lêdana mencenîqan li ser tehta şayîk, berxwedaniya vê kelhê radixe ber çavan. Li hemberî mirov, dîtina xendekê, êrîşên neyaran ên li ser vê kelha pîroz rave dike. Li ser Dicle hatina kelekan jî rengê bazirganiya kevnar, ji mirov re şîrove dike. Li

milê rastê li ser serê Binerdê, zilamekî rûniştî payîzoka bi navê Seydiko dibêje, payîzoka wî wêneyê Melayê Cizîrî dema helbesta xwe ya li ser vê kelhê gotiye ya bi navê "**EY MELA NAMÊ TE YE XEMSE EŞER**" tîne bîra mirov.

Dema mirov li nava kelhê digere, li bermahiyên wê temaşe dike, dikare baş awayê birêvebirina kurdan têbigihêje.

PEYV

Xûl : Tewandin/ Çemandin/Xûzbûn

Dehl : Cihê bi dar û av

Menceniq : Amûreke şer e, ji daran dihat çêkirin, gogên agir û kevir pê diavêtin dijmin.

Kelek : Amûreke ku ji eyar û daran pêk tê û li ser avê tê bikaranîn.

Berqertal : Gundekî kevnar ê Kurdistanê ye.

Kevî : Rex/ kêlek

PIRS

1- Çima nivîskar dibêje Melayê Cizîrî tê bîra min?

2- Çi dihêle ku em zanibin êrîşên neyaran çawa pêk hatine?

3- Hatina kelekan hestekî çawa bi mirov re çêdike?

RASTNIVÎS

1- Balê bikişîne ser nîşaneya bêhnokê ya ku di mijarê de hatiye bikaranîn.

Ji nîşaneya ku ji bo bêhnvedaneke kurt tê bikaranîn re **bêhnok** tê gotin.

Di mijara jêr de bêhnokên pêwîst bi kar bîne.

Li pêşiya wê Dicle li pişta wê çiyayên bilind serê xwe bi ser Dicle de xûl dikin dengê av kew şalûl û bilbilan rengê xwezaya ji darên mêweyan bedewiya Kelha Finikê zêdetir dikin

2- Li ser her peyveke li jêr, hevokekê saz bike.

Kevî, Dicle, Gabar, Pir

CUR Û AWA

Di mijara "Keleha Finikê" de nivîskar dîtinên xwe yên li ser cihê ku lê geryayî û dîtî bi awayekî balkêş rave dike, pê re bûyer û dîmenên dîrokî jî tîne roja me ya îro. Dihêle ku ew bûyer li ber çavên xwendekaran zindî bibin. Ji curenivîsên bi vî rengî re geryaname tê gotin.

Geryaname: Ew curenivîsa ku nivîskar tê de dîtin, agahî û pêhesînên xwe yên li ser cihê ku lê geriyayî radigihîne, geryaname ye.

Nivîskarê zana, agahî û hestên di der barê cihê geryayî û dîtî de, bi zimanekî balkêş radigihîne.

HÎNDARÎ

1- Tu jî nivîsekê li ser cihekî ku lê geriyayî binivîse, di nivîsa xwe de bêhnokê li cihên pêwîst bikar bîne.

WANE 7

ÇÛK Û PÎRÊ

Pîreke bejnkin, kitan li serê wê û pêşmala nan li ber bû. Hevîrê xwe tev kiribû girik û di binê teşta xwe de rast kiribû. Piştre çû deştê dar anîn û xistin tenûrê, lê kir û nekir tenûra wê sor nebû, heya hin darên din tanîn, yên din dibûn xwelî. Çûka beytik hat, li Pîrê şaş ma! Bi dengê xwe, daxwaza xwe anî ziman: "Pîrê temaşeyî lingê min bike, stiriyek tê de heye, derxe û bixe tenûrê, tenûra te dê pêkeve û nanê te xweş çêbe." Pîrê bawer nekir, lê dîsa jî stiriyê lingê wê derxist û avêt tenûrê. Agirê tenûrê gur bû. Pîrê şaş ma! Çûk jî dilşad bû. Çûkê perên xwe li hev didan û daxwaza stiriyê xwe dikir.

Got: "Nirxê stiriyê min heft nan in, an divê tu stiriyê min bidî min, an heft nanan bidî min." Pîrê neçar ma, heft nan danê. Wê nanên xwe girtin û çû. Piştî demekê çûk rastî şivanekî hat, silav lê kir, rûnişt, pê re axivî û got: "Tu çima şîr bê nan vedixwî?" Şivan: "Ji ber ku nanê min tuneye û ez birçî me."

Çûkê: "Fermo va nan, weke mirovan nan û şîrê xwe bixwe."

Dema şivan nan bi şîr xwar, spasiya çûkê kir. Lê Çûk xeyîdî, teng bû, çavên wê lîstin û got: "Te heft nanên min xwarin, nirxê nanên min heft berx in, ger tu nedî; ez li cîhanê

pir digerim, ez ê ji her kesî re bêjim ku şivan li min xist û nanên min ji min stendin. Ez ê navê te li cîhanê reş bikim û qewlê te betal bikim."

Şivan pir jê tirsiya û heft berx danê, çûkê berxên xwe birin û çû. Piştî demekê gihişt gundekî, gurmegurma daholê û dengê zirnê dihat. Daweta kurê keyayê gund bû. Gundiyan ji bo xwarina xêliyan, mirîşk ser jê dikirin. Çûkê silav kir û mafê axaftinê ji wan xwest û got: "Çima hûn mirîşkan ji bo xwarina xêliyan ser jê dikin? Goştê wan hindik e, fermo berxên min ser jê bikin." Wan jî bêyî ku daxwaza wê jê bipirsin, berx ser jê kirin û xwarin. Piştî şahiyê her kes çû mala xwe, çûk girî, çû cem keya û got: "Ez ê herim, ka nirxê berxên min."

Keya got: "Nirxê çi? Me berxên te ser jê kirin û xwarin, êdî ji zikê me dernakevin û najîn." Çûkê dest bi zirtan kir. Binêrin! Ez ê herim cem şêrê kevnar, ez ê giliyê xwe li wir bikim û dilê we biêşînim. Keya tirsiya û li çareseriyê geriya. Kir û nekir, çûkê ji bilî bûkê tiştekî din nepejirand. Çûkê bûk ji Keya stend, bir û çû. Çûn nava şînahiyekê, dît ku xortek çeltikê wî li milê wî ye, li ser kevirekî rûniştiye û li bilûrê dide. Çûkê silav li bilûrvanî kir û got: "Were em bûk û bilûrê bi hev biguherin."

Çûkê bûka xwe da bilûrvan û bilûrvan jî bilûra xwe da çûkê. Çûkê bilûr girt û firî, çû li ser kevirekî danî, li bilûrê xist û got: çîv çîv çîv ...

Min striyek da bi heft nanan

Min heft nan dan bi heft berxan

Min heft berx dan bi bûkekê

Min bûkek da bi bilûrekê

PEYV

Girik : Parçeyek hevîrê ku tê giroverkirin e.

Bilûr : Amûreke muzîkê ye.

Stirî : Pîjik**,** darikên zirav û tûj/sîx

RASTNIVÎS

Di hevoka jêr de em dibînin ku cotxal hatiye bikaranîn.

Keya got: "Nirxê çi? Me berxên te ser jê kirin û xwarin, êdî ji zikê me dernakevin û najîn."

a- Dema tu dabaşa kesekî/ê dikî û bixwazî gotinên wî/ê weke heyî bi kar bînî, beriya axaftinên wî/ê cotxal tê bikaranîn.

b- Ji bo ravekirin û pênasekirina tiştekî, cotxal tê bikaranîn.

Mînak:

Ziman: Hizir bi xwe ye.

Dinya wiha ye: hinek kedkar in, hinek kedxwar in.

Piştî cotxalê, peyv bi tîpa mezin dest pê dikin. Lê dema ku piştî cotxalê mînak werin rêzkirin bi tîpa biçûk tên nivîsîn.

PIRS

1- Çûkê çi da Pîrê û çi jê stend?

2- Çûkê çi ji nan kir?

3- Dema gundiyan mirîşk ser jê dikirin, çûkê çi da wan?

CUR Û AWA

Ev mijara ku we li jor xwendî çîrok e. Weke tê zanîn ku gelê kurd li ser dirêjahiya dîroka xwe rastî gelek zext û zoriyan hatiye. Ji ber vê sedemê beşeke mezin ji wêjeya xwe bi awayekî

devokî aniye heya roja me ya îro. Di wê demê de bûyer, daxwaz û hêviyên xwe bi awayê çîrokî aniye ser ziman û ji nifşekî derbasî nifşekî din bûye û rastî guherînan hatiye.

Çîrok: bûyeran bi awayekî rast yan jî sawirî, bi armanca kêfxweşî û hînkirina xwendekaran vedibêje..

Taybetmendiyên çîrokan:

- Di çîrokê de bûyer pir in.
- Di çîrokê de cih nayên diyarkirin.
- Di çîrokê de dem zû derbas dibe.
- Tê de tiştên awarte hene.

RÊZIMAN

2- Cînavkên şanîdanê: Ew cînavk in ku şûna navan digirin û heyînan bi nîşandanê bi me didin nasîn.

Ev cînavk dibin du cure: "xwerû" û "tewandî"

A- Cînavkên şanîdanê yên xwerû:

Ev	Ji bo heyînên nêzîk
Ew	Ji bo heyînên dûr

Mînak:

Ev karê xwe dike.

Ev diçin dibistanê.

Ev daran dibire.

Ev ji bo gelê xwe dixebitin.

Ew karê xwe dike.

Ew diçin dibistanê.

Ew daran dibire.

Ew ji bo gelê xwe dixebitin.

B- Cînavkên şanîdanê yên tewandî: "vî, vê, van, wî, wê, wan"

Vî	Nêz	Yekjimar û nêr
Vê	Nêz	Yekjimar û mê
Van	Nêz	Pirjimar
Wî	Dûr	Yekjimar û nêr
Wê	Dûr	Yekjimar û mê
wan	Dûr	Pirjimar

Mînak:

Vî çente hilgirt.

Wî barê me sivik kir.

Vê xatir ji hevala xwe xwest.

Wê nan xwar.

Ez **van** baş dinasim.

Wan silav li hev kir.

HÎNDARÎ

- Çîroka derbasbûyî, ji destpêkê ta dawiyê bi hizirîneke kûr ji malbata xwe re bêje.

-Piştî çîrok bi dawî bû, sergotareke din jê re binivîse û ji hevalên xwe re bixwîne.

-Tu jî çîrokekê binivîse.

WANE 8

CÛDIYÊ MIRADAN

Dibêjin di demekê de li cîhanê bi tevahî tofanek rabûye. Vê tofanê ji gundê Daderê dest pê kir, dema ku ji tenûrekê aveke reş derdikeve û ji rewşa lehî û robaran derbas dibe. Di her derê erdê re av tavêje, ji ezmanan jî bi heman awayî av tê xwarê. Tevahî dar, ber û çiya di bin avê de dimînin û tiştên heyî wêran dibin.

Lê beriya ku tofan rabe kesekî bi navê Nûh ku Pêxember e, amedekariyên xwe kirine. Ji bo xwe û kesên bawerî pê tanîn keştiyek çêkiriye. Kesên bawerî pê tanîn û ji hemû cureyên lawiran yek nêr, yek jî mê li keştiya xwe siwar kirine. Ev keştî bi rojan li ser avê geriyaye. Ji ber sedema tofanê, her giyandarek di bejahiyê de jiyan dikir, fetisî. Dema tofan disekine, av kêm dibe. Serê gelek çiyayan tê dîtin. Keştî nêzîkî gelek çiyayan dibe, lê wan baweriya xwe pê neanîn. Hinek dibêjin, ev navên efsanewî yên çiyayên; Bêxêr, Nizmû, Zêrînker, Herekol û Cûdî di wê demê de hatine lêkirin. Dema dixwaze biçe li ser Çiyayê Bêxêr, av rê nade, ew jî xwe baş diyar nake. Jê re dibêje Bêxêr, navê wî dibe Bêxêr. Dixwaze biçe li ser Nizmû, Nizmû xwe

nizm dike. Ji wî re jî dibêje hey Nizmû. Dixwaze biçe li ser Zêrînker, Zêrînker xwe bilind diyar dike. Lê gelek asê ye, ji wî re jî dibêje bi Yezdan tu çiyayekî zêrînî lê cih û warê min li ser te nîne. Ji wê rojê û pê de navê wî jî bûye Zêrînker. Di encamê de tê li ser Çiyayê Cûdî radiweste û kesên tê de peya dibin, gundê bi navê Heştan ava dikin û jiyaneke nû dest pê dikin. Ji wê rojê û pê de dibe ziyaretgeha gelan.

Tofan: Lehiya mezin/ bobelata ku bi avê çêdibe.

PIRS

1- Bûyera Tofanê li kû derê dest pê kir?

2- Nûh kî ye?

3- Di Tofanê de Nûh çi kir?

RASTNIVÎS

Dema ku tîpa dengdêr a dengdirêj "**î**" dikeve pêşiya tîpa kelijandinê "**y**" yê, cihê xwe ji tîpa "**i**" re dihêle.

Mînak: Sazî + ya = saziya zimanê kurdî

Hevaltî + ya = hevaltiya rast

CUR Û AWA

Ev nivîsîna te xwendî, efsaneyekê têdigihîne.

Efsane: ew curenivîsa xwedî bûyer û çalakiyên awarte yên ji dema kevn heya niha vedibêje. Behsa xwedawend û lehengan dike û baweriyên gelan vedibêje.

RÊZIMAN

Daçek:

Daçek ji cureyên bêjeyan ên erkî ne. Daçek bi xwe ne xwediyê tu wateyê ne, lê di nav hevokê de beşên din ên peyvê ji aliyê wateyê ve sergihayî dikin. Daçek ne ji ber wateya xwe, lê ji ber peywira ku bi cih tînin, wekî peyv tên pejirandin.

Daçekên bingehîn: ji,li,bi,di

Paşdaçek: re,ve,de

Li bi tena serê xwe tê, tu paşdaçekan nagire.

Ji hem bi tena xwe tê, hem jî paşdaçekên **''re û ve''** digire.

Bi hem bi tena xwe tê, hem jî paşdaçekên **''re,ve û de''** digire.

Di bi tena xwe nayê, paşdaçekên "re û de" digire.

Mînak:

Ne şerm e, hûn hêj **bi** zimanê xwe nizanin!

Azad **ji** Amedê tê.

Ez **di** ser pirê **re** derbas bûm.

Li gundan jiyan xweş e.

Hûn **bi** hev **re** herin bajêr.

Te çi **ji** havala xwe **re** got?

HÎNDARÎ

1- Daçekên bingehîn di hevokan de bi kar bîne.

WANE 9

MIN ÇI DÎT Û ÇI NEDÎT

Min çi dît û çi nedîtî, di vî emrê xwe yê kin
Eskerê qehr û xeman, her dem hucûmate li min
Ger belak winda bibe, nav alemê lê bigerin
Bila bên cem vî feqîrî, rast û rê serve dibin

Çi ku ez kelha bela me, sed hezar hemd û sena
Ji xudê re ku quwet daye, li nik min cih dibin
Em ketine wextekê xêr û xweşî bûye xela
Lew xilasî bi silamet, têde zor e pir çetin

Derheqa ehlê zemîn gotiye Şêxê Cizerî
Xalibê ehlê zemanî ma mela ademiyin
Emniyet nîne li ser dostaniya ehlê zemîn
Pir ecîp bû pir xerîb e rêz û risma ew dikin

Îro dost in ew ji hev re tu dibêjî canfida
Roja paşî tu dinêrî erz û hala lev didin
Tu dinêrî ew kesê muteber û nav û bideng
Xatirê qevdek ji pûşê bê kemal hev dikujin
Tên nik şêx û melayan, koya ku ew silhê bikin
Halbûkî kengê bi ya şêx û melayên xwe dikin
Tecrûbe gelekî me kir, her me dîtiye wiha
Lê belê paşahiyê re gelekî pûşman dibin

Seyîd Elî yê Findikî

PEYV

Hemd û sena: Spasî

Xela **:** Bobelata birçîbûnê

Çetin **:** Zor

Pûş **:** Giyayê hişkbûyî

Bê kemal **:** Bê biha

Muteber **:** Rêzdar

Erz û hala: Daxwazname

Emniyet **:** Ewlehî, bawerî

Ademiyin **:** Mirov in

Xalib **:** Piranî

Ehl **:** Xelk, mirov

PIRS

1- Helbestê rewşeke çawa têdigihîne?

2- Di helbestê de pirsgirêkên civakê çi ne?

CUR Û AWA

Îro dost in ew ji hev re tu dibêjî canfida

Roja paşî tu dinêrî erz û hala lev didin

Tu dinêrî ew kesê muteber û nav û bideng

Xatirê qevdek ji pûşê bê kemal hev dikujin

Helbesta ku me li jor xwendiye, her beşa wê ji çar rêzikan pêk tê. Ji van beşan re **malik** tê gotin.

Em kîteyên her rêzikê bihejmêrin.

Î ro dos tin ew ji hev re tu di bê jî can fi da

Dema em temaşeyî helbestê dikin, dibînin ku di malikan de jimara kîteyên her rêzikekê pazdeh in. Em ji vê re dibêjin **pîvana kîteyan**. Helbestên bi pîvana kîteyan, bi giştî di rewşa malikan de tên nivîsîn. Di dawiya rêzikan de wekheviya deng heye.

*Ji van dengên li dawiya rêzikan tên dubarekirin re **bare** (**qafiye**) tê gotin.*

Bare (Qafiye) di navbera xwe de dibin çar beş:

1- Bareya Lawaz (Qafiya nîvî)

2- Bareya Tam

3- Bareya Dewlemend

4- Bareya Hevdeng (Cînas)

RÊZIMAN

Peyv: ji kîteyekê yan çend kîteyan pêk tê û xwediyê wate û peywirekê ye.

1- Peyv li gorî wateya xwe:

a- Wateya bingehîn: Ew wateya peyvê ye ku di serê her mirovî de cih girtiye, dema ku tê gotin yekser tê nasîn. Ev wate bingeha peyvê ava dike.

Mînak: kevir, av, ax, dar, welat, ken...

b- Wateya mecazî (xaze): Peyv ji wateya xwe ya bingehîn û resen dûr dikeve û di wateyeke din de tê bikaranîn.

Mînak:

Kulîlkên vê dibistanê jîr in. (şagirt)

Ez bi vî karî re **mirim**. (westîn)

Dilê min **şkest**. (acizî, nerehetî)

2- Têkiliya wateyî ya di navbera peyvan de

a- Peyvên hemwate: Ew peyv in ku nivîsîna wan cuda ye, lê wateya wan yek e.

Mînak:

heftreng, keskesor, bûka baranê ...

avjenî, melevanî ...

pir, gelek

wilo, wisa ...

b- Peyvên dijwate: Ew peyvên ku ji aliyê wateyê ve dijberî hev in.

Mînak:

Şirîn, tal

Hişk, nerm

Kelê, şor

Nişûv, evraz

c- Peyvên hemdeng: Ew peyvên ku nivîs û dengê wan yek e, lê wateya wan ne yek e.

Mînak:

Hûr: biçûk	hûr: hûr û rovî
Xal: birayê dayîkê	xal: nuqte
Ber: kêlek	ber: kevir
Bîr: hafîze	bîr: bîra avê (çal)

ç- peyvên hemnivîs: Ew peyvên ku nivîsa wan yek e, lê deng û wateya wan cuda ye.

Mînak:

Pir: cisir	Pi**r**: gelek
Ka: êmê lawiran	**K**a: li ku ye
Ker: kesê nabihîze	**k**er: lawir
Par: sala derbasbûyî	**p**ar: behr (pişk)

WANE 10

DELAL Û XOŞEWÎSTÊN MIN

Kurdistan mala hemû kurdan e. Çawa ku her endamê malê ji bo parastina wê berpirsiyar e û yek ji yekî çavnebariyê nake, Kurdistan jî wisa ye. Eger we dît hinekan berpirsiyariyek hilda ser xwe bihêlin, bila encam bide. Kevir navêjin karê wan. Bila ji bo vî karî serpereştiyê bikin. Bizanin ku birayê we yê kurd ji her kesî dilsojtirê we ye. Eger min berpirsiyariya mezin hilnedaba ser xwe, ez ê niha ne li ber piyê sêdarê bûma. Ji bo vê yekê divê ez teng nebim. Ew kesên ku bi gotina me nekirin û li hemberî me rabûn, niha li mala xwe û di nava nivînên xwe yên germ de, bi hêsanî radizin. Lê em ji bo xizmeta gel niha li ber piyê sêdarê ne. Eger min jî ev berpirsiyariya giran nedaba ser xwe, ez ê jî niha weke wan di xewa şirîn de bûma. Ev şîreta ku ez niha ji we re bêjim, ji ber xweberpirsiyar- dîtina min a ji bo mayîndebûna we ye. Eger hevalekî din, ev berpirsiyarî daba ser milên xwe, niha di cihê min de, ew dê li ber piyê sêdarê bûya. Ji ber vê hindê ez bextewar û dilşa me.

Niha, ez ê weke kurdekî dilsoj û xizmetbexşê gel, çend amojgariyan ji bo we bêjim. Li hemû gotinên min baş guhdar bin. Hêvîdar im ku di pêşerojê de ev gotinên min, pêşiya we rewşen bikin û hûn ê bi ser bikevin.Baweriyê bi xweda, bi Pêxember û bi pirtûkên wî bînin. Hem ji bo peywirên olî têbikoşin û paydar bin.

Yekîtî û hevkariya xwe biparêzin. Karên ne şayanê we bin nekin. Li hember hev teng nebin. Nemaze li hember berpirsiyarî û xizmeta gel. Radeya zanist û têgihîna xwe zêdetir bikin, da hûn ji aliyê dijminan ve neyên xapandin.Qîma xwe bi dijmin neyînin. Ji ber dîrok diyar dike ku ew bi gelek delîl û burhanan dijminê, ol, gel û welatê we ye. Ew li hember we li pey hêceta ne, bi kêmtirîn gunehbariyan dikarin cezayên mezintirîn li ser we biryar bidin.

Ji bo çend rojan, jiyana vê cîhana bêdom, nebin patexwerên dijminan. Ji ber ku dijmin her dijmin e, cihê baweriyê pê nîne.Li hember hev du, di hêla siyaset, can û mal de xiyanetê nekin. Ji ber ku xiyanetkar li ba Xweda gelek kirêt û bênirx e. Bizanin ku xiyaneta xayinî vedigere ser xwediyê xwe.

Eger kesekî bê xiyanet alîkariya we kir ji wî re bibin alîkar. Nebe hûn bibin asteng û sîxurên biyaniyan.Hûn tu carî ji serhildan û têkoşînê paş nemînin! Ta weke hemû gelên din, hûn jî ji koletî û dîlîtiyê rizgar bibin. Malê dinê bênirx e. Ger hûn bikaribin welatekî serbixwe û azad bêxin destên xwe û mal û axa wî bibin yê we, hingê wê her tiştê we hebe.

Ez ji bilî mafê Xweda ji tu kesî re qerdar nînim. Lê eger kesekî doz kir ku mafekî wî kêm an zêde di stuyê min de maye, min têra vê yekê li pey xwe serwetî hiştiye, bila ji mîratxwerên min wergire.Ta hûn nebin yek, hûn serkeftî û pîroz nabin. Li hember hev zordarî û zorê rewa nebînin! Xweda gelek zû zordarî û zordaran tune dike. Ev mizgîniya ku Xweda gotî: "Xweda tolê ji zalim û zordaran werdigire."Ez hêvîdar im ku hûn ê van xalan bidin ber çavan, Xweda we li hember dijminan bi hêz û serkeftî bike.

Her wekî Şêx Se’îd gotiye:

"Muradî ma nesîhet bûd û guftim

Hewalet bo Xuda kerdim û reftim."

Qazî Mihemed

PEYV

Serpereştî : Pêşengtî

Dilsoj : Dilşewat

Amojgarî : Şîret

Rade : Ast

Qerdar : Deyndar

Patexwer : Qûtxwer/ Parîxwer

PIRS

1- Du amojgariyên ku Qazî Mihemed li gel dike,diyar bike.

2- Qazî Mihemed di derheqê zordarî û zordaran de, çi dibêje?

RÊZIMAN

Cînavkên pirsyarî: Ev cînavk pirsa navdêr û cînavkên din dikin.

Cînavkên pirsyarî: "kî, kê, çi, çend, kîjan..."

Kî/kê: Ev cînavk pirsa navên kesan dikin. "kî" ji bo navdêr û cînavkên xwerû û "kê" jî ji bo navdêr û cînavkên tewandî.

Mînak:

Kî hat? **Ez** hatim

Kî ket? **Ceger** ket.

Kê got? **Min** got.

Kê anî? **Xezalê** anî.

Kî kê dibîne? **Ew wê** dibîne/**Viyan Zozanê** dibîne.

Kê kî dît? **Wê ew** dît/**Zozanê Viyan** dît.

Çi: Pirsa tiştan dike.

Mînak:

Çi firî? **Çûk** firî.

Te **çi** xwend? Min **rojname** xwend.

Wê **çi** vekir? Wê **derî** vekir.

Kîjan: Ev cînavk pirsa cînavkên şanîdanê dike.

Mînak:

Kîjan hat? **Ev** hat.

Kîjan dixwîne? **Ew** dixwîne.

Kîjanî çûk firand? **Wî** çûk firand.

Tu **kîjanê** dixwaze? Ez **vê** dixwazim.

Kîjanan ev kar qedand? **Van** ev kar qedand.

Çend: Ev cînavk pirsa cînavkên jimarîn dike.

Mînak:

Çend avjeniyê dikin? **Pênc** avjeniyê dikin.

Çend dibistanê ava dikin? **Sê** dibistanê ava dikin.

Çendan parastin kir? **Çaran** parastin kir.

Çendan şahî li dar xist? **Dehan** şahî li dar xist.

HÎNDARÎ

- Yek ji kilîlên serkeftinê, guhdarkirin e.
- Guhên guhdarekî/e baş, weke masulkeyên xebatkarekî/ê ye, her ku dixebitin xurtir dibin.
- Ên ji xwe re rêzdar bin, guhdarkirina kesên din ji xwe re erk dipejirînin.
- Pêwîst e guhdarkirin hînbûnên bi tiştê ku em dibînin, dixwînin, dihizirin re temam bike.

WANE 11

PENABERIYA DI ŞEVA TIRSNAK DE

15'ê Sibatê bû, ewrên tarî esmanê wargeha me tarî kiribû. Bayekî pir cemidî dihat. Gelê wargehê di nava hewldanên barkirinê de bû. Tevgereke berçav di wargehê de xuya dikir. Her weku zarok xatirê xwe dixwazin, li ser robarê ku di nava wargehê re diherikî, dilîstin. Rojê cihê xwe ji şevê re dihêla. Tevger bi lez dibû. Gel li ser sacan û bi amûrên ku bi destê xwe çêkirîn, bi pişta xwe, bi bizin û dewaran, di riya Laleşê re ber bi sînorê desthilatdariya Sedam ve tiştên xwe dikişandin.

Vê rêwîtiyê hîn nû dest pê kiribû, her kes neçarî kirina karekî bûbû. Li ser pişta her zarokekî hinek tişt hatibûn girêdan. Tevahî teba neçarî hilgirtina baran bûbûn. Kal û pîran jî, dixwestin bi milên xwe hinek tiştan ji zarokên xwe re rizgar bikin. Xirexira dengê sac û tirempêlokên bi dest hatin çêkirin, rengekî cuda dida afirandin. Bi vî dengî, gelek teba neçarî barhilgirtinê bûn, ji tirsan dest bi revê dikir. Kesên nekar û nexweş, di nava bêçaretiyê de li benda derfetekê, ji jor de li milê desthilatiya Sedam temaşe dikirin. Qêrîna zarokên biçûk xemgîniyeke zêdetir diafirand.

Di vê demê de dengê çekên leşkerên Sedam şeva tarî, tarîtir dikir. Lê belê, ciwanên serkêş ne ji şeva tarî, ne jî ji dengê çekên leşkerên Sedam bandor dibûn. Her ku diçû hêza leşkerên Sedam zêdetir dibû. Lê dîsa jî, van ciwanan bi vînbûn xwe nîşan didan. Li aliyê din, ji milê çiya ve ji bo bermayên wan ji neyaran re nemînin, birek ciwan dest bi şewitandina çadiran kiribûn. Li aliyekî ronahiya şewata çadiran, li aliyê din jî guleyên xwefiroşan, esmanên wargeha me tarîtiya şevê ronî dikir. Ji derveyî saziyên fermî, tevahî wargeh dihat şewitandin.

Kesên ku ji wargehê derdiketin, neçar dibûn ku bikevin nava zeviyên mayînkirî û di xeta tixûb de bi cih bibin. Li gel ev qas nexweşiyan, ji nişka ve berfeke dijwar bariya. Kesên ku naylona wan heyî, ji bo zarokên xwe ji berfê biparêzin, ew di bin naylonan de bi cih dikirin. Ên derfetên wan tune jî, zarokên wan derbasî bin naylonên cîranên xwe dibûn. Her ku diçû bêhêvîbûn zêde dibû. Alîkariya ku dihat hizirîn hukumeta Iraqê bike, nekiribû. Li aliyê din cihê wargehê yê ku gel jê derketî, ji aliyê hêzên xêrnexwaz ve hatibû dorpêçkirin. Li aliyê din jî tirsa mayînan xemgînî zêdetir dikir.

Li gel van bêderfetiyan, gel ji bo parastina rûmeta xwe, şerê hebûn û tunebûnê dida meşandin.

PEYV

Vîn : Îrade

Tixûb: Sînor

Mayîn: Teqemeniyên di bin axê de tên bicihkirin.

Gule : Fîşek

PIRS

1- Gel, ji bo çi di nava tevgerê de bû?

2- Ji bo çi ciwanan bermahiyên xwe dişewitandin?

3- Gel, çima ew qas li ber xwe dida?

CUR Û AWA

Ev mijar weke bîranînekê tê binavkirin. Tê de nivîskar tiştên jiyayî û bûye bîner bi şêwazekî wêjeyî vedibêje. Ev curenivîs bîranîn e.

Bîranîn: ew curenivîsa ku nivîskar tê de vegotina tiştekî borî bi serê wî de hatiye yan jî bûye bîner û şahid li ser. Bi zimanekî vekirî û zelal vedibêje.

Taybetmendiyên wê:

- mijara wê di dema borî de ye.
- rastiyeke dîrokî di nava xwe de dihewîne.
- li ber raya giştî radixîne.
- dibe ku siyasî, leşkerî û civakî be.

HÎNDARÎ

Dema tu mijara "Penaberiya di Şeva Tirsnak de" dixwînî hêrsek an jî xemgîniyeke çawa bi te re çêdibe? Şîrove bike.

WANE 12

AWAZA MIN

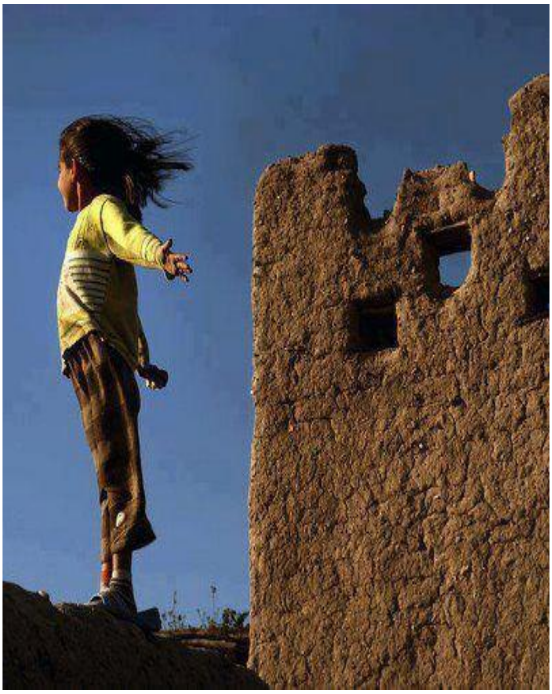

Ez keçikek biçûk im
Navê min jî Awaz e
Dengekî min xweş heye
Mîna tembûr û saz e
Wek bilbil bi fîxan im
Bi şaxan re heval im
Çavreş û poz çilak im
Nevya Zerdeşt û Zal im
Bi zimanê dayîka xwe
Distirêm ez ji bo we
Ev sirûdên zarokan
Beşek ji hunera me
Zarê Medya û Mîtan
Xwedanê gurzê giran
Em tev xwîşk û bira ne
Sor û kurmanc û zazan
Bi hev re tev de bêjin
Em zarokên Kurdistan

Gelêrî

PEYV

Tembûr: Amûreke mûzîkê ye.

Fîxan: Dengê bilbil e

Şax: Çiya

RÊZIMAN

Hevalnav (rengdêr)

hevalnav ew bêje ne ku çawanî û mêjera navdêran bi me didin nasîn.

Hin cureyên hevalnavan:

1) Hevalnavên çawaniyê
2) Hevalnavên şanîdanê
3) Hevalnavên pirsyariyê
4) Hevalnavên nebinavkirî
5) Hevalnavên jimarîn

1- Hevalnavên çawaniyê: Ev hevalnav rewşa navan bi me didin nasîn.

Mînak:

Mirovê **baş** li ser navê xwe tê.

Warê me **xweş** e.

Rojhat xortekî **çeleng** e.

Xelat ji tiştên **kevn** hez dike.

2- Hevalnavên şanîdanê: Ev hevalnav, bi xwe cînavkên şanîdanê ne. Cînavkên me yên şanîdanê “ev”, “ew” dema ku ev

dikevin ber navdêran wan nîşanî mirov didin, dibin hevalnavên şanîdanê. Mînak**:**

Xwerû

Ev gul bêhnê didin.

Ew xanî hatin firotin.

Tewandî

Vî xwendekarî wane xwend.

Vê keçê bazinê xwe winda kir.

Van ferhengan bibe malê.

Wî kevirî ji riya gundiyan derxe.

Wê pirtûkê bixe çenteyê xwe.

Wan çivîkên ku te girtibûn, berde.

HÎNDARÎ 1

1- Çima Qazî Mihemed dibêje: "Kurdistan mala hemû Kurdan e."?

a- Ji ber ku ava wê zêde ye.

b- Ji ber ku biberhem e.

c- Ji bo ku hinek din jî bêxin hundirê wê.

d- Ji ber ku welatê me ye.

2- Ger te dît kesekî/ê berpirsyarî hilda ser xwe, pêwîst e tu çi bikî?

a- Bibî asteng.

b- Ji bo serbikeve rê nediyê.

c- Ji bo encam bigire bibî alîkar.

d- Li dijî wî şer bikî.

3- Çima Qazî Mihemed birin ber sêdarê?

a- Ji ber ku berjewendîparêz bû.

b- Ji ber ku berpirsyarî girtibû ser xwe.

c- Ji ber ku di xewa şirîn de bû.

d- Ji ber ku Faris bû.

4- "Ji wan curenivîsên cihê geryayî û dîtî, agahiyên komkirî, tiştê pêhesiyayî, ragihandî re çi tê gotin?

a- Çîrok **b-** Bîranîn **c-** Gotar **d-** Geryaname

5- Di vê rêzika helbestê de çend kîte hene?

"Îro dost in ew ji hev re tu dibêjî canfida/Roja paşî tu dinêrî arz û hala lev didin"

a- 32 **b-** 29 **c-** 31 **d-** 30

6- Di hevoka li jêr de çend tîpên dengdar hene?

"Ger min berpirsyartî negirta ser xwe, ne diçûm ber sêdarê."

a- 17 **b-** 29 **c-** 27 **d-** 28

7- Di kîjan peyvên li jêr de diyarkirina kîteyan çewt e?

a- ho – zan – van **b-** Dag – ir – ker

c- Cot – kar **d-** Da – ris – tan

8- Kîjan peyvên li jêr ne yek kîte ye?

a- Berx **b-** Kerx **c-** Çerx **d-** Çarox

9- Di kîjan peyvên li jêr de tîpa hilmî û nehilmî (cêwî) nîne?

a- Karwan **b-** Laleş **c-** Parêzgeh **d-** Dagirker

10- Di kîjan peyvên li jêr de, tîpên dengdêr ên dengdirêj nehatine bikaranîn?

a- Kurdistan **b-** Dengdêr **c-** Dûr **d-** Ken

11- Çima tîpa "î" ya dengdirêj a di hevoka, "Ez rêwiyê riya dûr im." de cihê xwe ji tîpa "i" ya dengkurt re hêlaye?

a- Ji ber ku ketiye pişt tîpa hilmî û nehilmî(cêwî).

b- Ji ber ku du tîpên dengdar rastî hevdu hatine.

c- Ji ber ku ketina deng tuneye.

d- Ji ber ku ketiye pêşiya tîpa kelijandinê (siwar).

12- Ji vebijêrkên li jêr, kîjan taybetmendiya bîranînê ye?

a- Hêza xeyalî zêde ye.

b- Ji aliyê civakê ve rast nayê dîtin.

c- Di nava wê de gotinên mezinan tên bikaranîn.

d- Pêwîst e xwe bispêre rastiyê.

13- Ji birepeyvên li jêr, kîjan ne hevok e?

a- Egîdê çavreş û Sosina bejnzirav

b- Egîdê leheng çû.

c- Sosina bejnzirav hat.

d- Bejna zirav ciwan e.

14- Li kû derê bêhnok tê bikaranîn?

a- Di navbera kîteyan de.

b- Di navbera hevokan de.

c- Di destpêka hevokê de.

d- Di dawiya hevokê de.

Hevokên li jêr ên rast bi (R) û yên şaş bi (Ş) nîşan bikin:

A- "Kurdistan" navekî taybet e**.** **( )**

B- **"<u>Vê</u> bide min**" cînavka kesane ya tewandî ye. **( )**

C-"<u>Kîjan</u> mirov hat" cînavka pirsyariyê ye**.** **( )**

Ç- "Gula <u>sor</u> bêhnxweş e" hevalnav e**.** **( )**

BEŞA 2

- EKOLOJIYA CIVAKÎ
- FERHAT Û ŞIRÎN
- BEHLÛL
- ŞEREFXANÊ BEDLÎSÎ
- XABÛR
- EHMEDÊ XANÎ
- ÇAND
- KÎVROŞKA JÎR
- WELAT
- MIJARA SERBEST
- (ZANIST Û TEKNOLOJÎ)
- ZANIST Û TEKNOLOJÎ
- XANÊ DIMDIM
- ŞIVANIYA MIN
- NAME
- BIHAR

WANE 1

EKOLOJIYA CIVAKÎ

Ekolojî, bi xwe zanisteke ku têkiliyên civakî bi derdorê re lêkolîn dike. Bi nûbûna xwe re her ku diçe, bi hemû zanistên din re di nava hev de, ji bo derbaskirina nakokiyên civakê yên bi xwezayê re, roleke pêşeng dilîze.

Di civaka komînal ya xwezayî de, girêdana bi xwezayê re, mîna girêdana zarok û dayîkê ye. Civak, xwezayê zindî dibîne. Divê li hember xwezayê dijberî û gunehan neke. Ev bûye destûreke olî ya bingehîn. Ola xwezayê, ola civaka komînal ya xwezayî ye. Di pêkhatina civakê de, nakokî tunene. Felsefe bi xwe jî, mirov û xwezaya ku xwe nasiye, rave dike. Mirov di cewherê xwe de parçeyekî xwezayê yê pêşketî ye. Sîstema civakî ya ku mirov bi xwezayê re dixe nava nakokiyan, dijberî û ji derveyî xwezayê ye. Vê sîstemê, mirovê ku bi xwezayê re bûye yek, di nava coş, şahî û cejnekê de, kiriye bela serê xwezayê. Ev rastî jî, diyar dike ku ev sîstem sîstemeke çi qas bibela ye.

Hevgirtin û yekbûna bi derdor û xwezayê re, ne tenê aborî û civakî ye. Di aliyê felsefî de jî xweza, ji bo têgihiştinê evîndariyeke ku dest jê nayê berdan e. Xwezayê bi çêbûna mirov re mereqa xwe ya mezin, hêza xwe ya afirîner nîşan daye. Mirov jî, bi têgihiştina xwezayê re hebûna xwe dinase. Di navbera her duyan de têkiliyeke weke evîn û evîndariyê heye. Ev serboriyeke mezin ya evîndariyê ye. Li gorî ravekirina olî Xerabkirin û ji hev qutkirina xwezayê, gunehê herî mezin e. Ji ber ku ji vê hêjatir hêzeke watedar nayê afirandin.

Hawîrdorparêz bi tena serê xwe nikarin nakokiyên bingehîn ên bi xwezayê re çareser bikin. Lewre divê ji bo çareserkirina van nakokiyan, sîstem jî bibe alîkar. Ji aliyê din ve, civakeke ekolojîk veguherîneke exlaqî jî ferz dike. Lê eger aliyekî wê dijberî exlaq be, wê dawî li wê civakê bîne. Têkiliya exlaq û wijdan giyaneke empatîk û sempatîk dixwaze. Ev jî bi amadekariyeke baş a ekolojîk, watedar dibe. Ekolojî: dostaniya bi xwezayê û baweriya bi ola xwezayê re ye. Bi vî awayî, xwegihandina civakeke organîk û xwezayî pêkan e.

PEYV

Nakokî **:** Tiştên li dijî hev

Ekolojî **:** Zanista jîngehê (hawîrdor)

Organîk **:** Her tiştên sirûştî/xwezayî

Felsefe **:** Cureyeke zanistê ye.

Sîstem **:** Pergal

Sempatîk: Tiştê xweş û xweşik ku kêfa mirov jê re tê, xwînşirîn

Empatîk : Di warê hestiyarî de xwexistina rewşa keseke/î din.

RASTNIVÎS

- (" ") Nîşaneya dunik (neynok): Gotin û nivîsên ku ji kesek an jî ji çavkaniyekê hatibe girtin di nava dunikê de tên nivîsîn.

Mînak:

-Pêşiyên me gotine: "Rih dibe bost, dijmin nabe dost."

PIRS

1- Tu çawa nêzîkî derdora xwe dibî?

2- Dema ekolojî tê gotin, tu çi têdigihîjî?

3- Sûdên parastina derdorê ji bo zarokan, çi ne?

HÎNDARÎ

-Tu dibistan û derdora dibistana xwe paqij dikî? Di refê de li ser paqijiyê guftûgo bike.

-Li derdora te kesên ku ziyanê didin xwezayê hene? Ev cureyên reftaran li xweşiya te tên, çawa tu dikarî li pêşiya van reftaran bibî asteng?

RÊZIMAN

Hevalnav:

Hevalnav(Rengdêr) li gorî çêbûna xwe:

1- Hevalnavên Xwerû:

Ew hevalnavên ku pêvekên(qertafên) sazker nestandî û hevgirtin bi peyveke cuda re çênekirî, jê re **hevalnavên xwerû** tê gotin**.**

Mînak:

Xwendekarê **jîr**

Ava **sar**

2-Hevalnavên pêkhatî:

Ew hevalnavên xwerû yên ku pêvekeke sazker stendine û sazûmaniyeke nû dane hevalnav, jê re **hevalnavên pêkhatî** tê gotin.

Mînak:

Keçika **bêrîvan** çû bêriyê.

Kulîlka **lîlozî**

3- Hevalnavên Hevedudanî:

Ew hevalnavên ku ji çend hêmayên serbixwe hatine diyarkirin, jê re **hevalnavên hevedudanî** tê gotin.

Mînak:

Xwendekara **dilsoz** jîr e.

Mirovên **çavsor, çavbirçî** ne.

Hevalnavên Xwerû	**Hevalnavên Pêkhatî**	**Hevalnavên hevedudanî**
Gula **sor**	Hozanê **Dildar**	Mirovê **Çavreş**
Kêm kes	Evîna **Evîndar**	Gula **Dilşad**

WANE 2

FERHAT Û ŞIRÎN

Dibêjin keçeke kurd a ciwan bi navê Şirîn hebû. Ma kê ev keça ciwan nedixwest; xortên çeleng, beg, kî û ne kî...

Li aliyê din Ferhatê belengaz heye. Ew jî bûbû evîndarê Şirînê. Ma dibe bavê keçikê wê bide belengazekî wekî Ferhat? Na, nade. Ferhat ne evîndarekî asayî bû, evîndariya Şirînê, wî digihîne asta dînbûnê.

Bavê keçikê nedixwest wê bide Ferhat, ji ber vê yekê mercekî mezin da ber wî. Rojekê bang li Ferhat dike, wî tîne dîwana xwe û jê re dibêje:

- Ferhat! Ez dizanim ku tu keça min dixwazî, ez ê wê bidim te, lê mercekî min heye. Ger tu vî mercî pêk bînî, tu û Şirîn dê bigihin hev.

Ma dê Ferhat çi bêje, ji vê devnermiya wî re? Bêguman wê bipejirîne. Dengê xwe dernaxe.

Bavê Şirînê mercê xwe datîne holê:

- Lawê hêja! Tu dizanî ku ava bajarê me kêm e, ger tu vî çiyayî biqelêşî û ji bajêr re avê bînî, ez ê Şirînê bidim te.

Ava ku dixwest bîne bajêr; ji bajêr pir dûr bû û di navbera avê û bajêr de çiya hebû. Dibêjin: "Tu çiya, xwe li ber zorê nagirin." Ferhat jî bi tevahî hêza xwe dest bi karkirinê dike. Dema ku xebata xwe ber bi dawî ve dibe, çend roj dimînin ku av bigihe Qesra Şirîn. Evîna Şirînê ya di dilê Ferhat de, gurzê wî yê di dest de, bi hezkirin û xebatkirina wî, zinaran difelişîne.

Lê dîsa nahêlin ku her du evîndar bigihin hev. Miroveke xapînok dixin navbera wan. Mirova xapînok diçe gel Şirînê, her wekî cîhan bi serê wê de xerab bûye, bi rewşeke perîşan, dest bi axaftinê dike.

- Tiştên hatine serê min, nepirse keça min! Ferhat hem av neanî hem jî xwe ji zinêr ve avêt û xwe kuşt.

Şirîn, li hemberî tirseke bi vî awayî, ka dê çawa karibe li ber xwe bide. Ev dilê nazdar dê piştî niha çawa lêde! Belê jiyan li Şirînê heram e, wê jî tenê bi giyana xwe karîbû.

Mirova xapînok karê xwe pêk anî, niha jî dora Ferhat e. Diçe gel Ferhatê xemgîn, ji qehran, mirov dikare bêje: zimanê wê hatiye girêdan. Bi awayekî nikare ji Ferhat re bîne ziman.

- Ferhat! Bavê Şirînê, keça xwe daye yekî din, çima tu hîn jî dixebitî?

Çiya li ser serê Ferhat hilweşiya. Piştî vê êdî tu wateya anîna avê namîne.

Dibêjin, li serê Çiyayê Ferhat sê gor hene. Dema havîn tê, li aliyê teniştа wan du şitlên gulan şîn dibin. Yek ji wan kulîlka sor, yek jî ya spî, pê ve tê, dema tam nêzîkî hev dibin ku bigihîjin hev, striyek radibe û dikeve navbera wan û nahêle bigihîjin hev.

Li gorî destana tê gotin: herikîna ava ku Ferhat anî, li hin cihan tê dîtin û ji van cihan re jî dibêjin: "Kolanên Ferhat."

PEYV

Gurz : Hesinê sergupik, amûreke şer e.

Qesra Şirîn: Bajarekî Rojhilatê Kurdistanê ye.

RASTNIVÎS

1- Nîşaneya kevanek ( ): Agahiyên ku bi çêbûna hevokê ve ji sedî sed ne pêwîst be dikevin nava kevanekê.

Mînak:

Heval Egîd (Mahsûm Korkmaz) di sala 1986'an de şehîd ket.

Berpirsyarê kargehê (Kawa Amed) îro nehat.

PIRS

1- Çima bavê Şirînê nedixwest wê bide Ferhat?

2- Bavê Şirînê çi merc da pêşiya Ferhat?

3- ramana bingehîn ya mijarê çi ye?

RÊZIMAN

Hoker (hevalkar)

Ew bêje ne ku lêkeran ji aliyê rewş, dem, cih û bergeh û çendaniyê ve diyar dikin.

Hevalkar di warê erkdariya xwe de dibin pênc beş:

1- Hevalkarên demê

2- Hevalkarên cih û ber

3- Hevalkarên rewşê(çawaniyê)

4- Hevalkarên çendaniyê

5- Hevalkarên pirsyariyê

Mînak:

Bi lez û bez ji wir derket. (çawanî)

Em ê **îro** cejna zimên pîroz bikin. (dem)

Ew derket **derve.** (cih û bergeh)

Dayîk **gelekî** bi zarokên xwe re diwestin. (çendanî)

HÎNDARÎ

1- "Tu çiya, xwe li ber zorê nagirin." Çima nivîskar ev gotina penda pêşiyan di parçeya bi navê "Ferhat û Şirînê" de bi kar aniye?

2- Bûyerekê binivîse û gotina"Tu çiya, xwe li ber zorê nagirin" tê de bi kar bîne û ji hevalên xwe re bêje.

WANE 3

BEHLÛL

Rojekê dadmendekî bajêr radibe diçe li ser serbanê qesrê û wiha bang dike.

- Heçî kesê bê, ta sibehê bimîne di vê gola avê de, ez ê keça xwe ya bedew û xweşik bidimê.

Lê mixabin çileyê zivistanê ye, kesek nikare ji ber serma û seqema dijwar, vî mercê dadmend rake. Hinek kes diçin, demjimêrekê dimînin lê nikarin biqedînin, direvin û tên li gel dadmend û dibêjin:

-Ji kerema xwe re em nikarin vî mercê te pêk bînin.

Mirovekî hêja û wêrek, carekê rabû û wiha ji dadmend re got:

- Dadmendê min, ez ê biçim vî karî bikim, lê divê tu bêmafiyê li min nekî.

- Baş e, ma heya niha min bêmafî li kê kiriye? Tu wisa dibêjî. Here ger tu bikarî, ez soz û peymanê didim ku keça xwe bidim te. Ma tu wekî din çi ji min dixwazî?

Vî mirovî, piştî şîva xwe bi dilê xwe xwar, cilên xwe ji xwe kirin û berê xwe da gola avê.

Dema gihişt gola avê, yekser ket golê. Li pêşberî wî guriyeke agir, ji dûr ve xuya dikir. Mirov, berê xwe da vê guriya agir, ta sibehê hedara xwe pê anî û ew guriya agir ji bo wî bû hêviyeke mezin. Sibehê, ji golê derket û berê xwe da mala dadmend.

Dadmend wiha got:

- Min hizir dikir ku heya niha tu miriyî û em ê te sibehê bibin goristanê, lê va tu li ber çavên min î û hebe nebe te fêlbaziyek kiriye.

- Ma ez kesekî ew qas jar im, ez ê ew qas bi hêsanî û zû bimirim, lê belê min ji dûr ve agirek didît û min hedara xwe pê tanî.

Bi vê gotinê dadmend dikeve gumanê û ji xwe re dibêje hebe nebe vî mirovî fêlbaziyek kiriye:

- Na, ez napejirînim, te xwe li ber wî agirî germ kiriye, ma ez nizanim, fêlbaz?

- Bira, ma ez ê çawa xwe li ber wî agirê ku bi hezarê gazan ji min dûr e, germ bikim? Tişta tu dibêjî, hiş ranake.

Bi van gotinan baweriya dadmend nehat û wiha got:

- Nexwe rabe, em biçin cem Behlûl, da doza me çareser bike.

- De em biçin.

Dadmend û mirov bi rê ketin û berê xwe dan mala Behlûl. Piştî ku gihiştin wir, mebesta ku ji ber hatine ji Behlûl re ragihandin. Lê Behlûl got:

- Ka, niha rawestin, em hinekî birçî ne, ez ê xwarinekê ji we re çêkim, piştre ez ê pirsgirêka we çareser bikim.

Behlûl jî rabû û çû hinek goşt xist beroşekê, bir danî li ser rojneyê û ji jor ve hat, li rasta rojneyê pêtek agir kir û dest jê berda.

Dema firavînê derbas bû, lê Behlûl xwarin neanî û her got: "hêj çênebûye." Dadmend pir dipirsî, nikare xwe bigire û carekê çû mêze kir ku Behlûl di wê rewşê de ye. Ji Behlûl re wiha got:

- De here xwelîser! mane tu bi xwe dizanî ew xwarin wisa çênabe, qaşo em hatine li gel te, doza xwe çareser bikin. Na, na zilam rabe em ê biçin, ev kenê xwe bi me dike.

Ji xwe Behlûl li benda vê gotinê mabû û bi zimanekî tûj ji dadmend re wiha got: Gelo birayê min, ma ev mirov di golê de, bi hezarê gazan ji agir dûr, dê çawa xwe germ bike?

Bi vî awayî Behlûl dadmend vala derxist; bi van gotinên Behlûl, dadmend serê xwe xurand û neçar ma ku keça xwe bide wî... Rabû keça xwe da mirovê hejar û deh rojan ji bo wî kirin govend û dîlan.

PEYV

Dadmend: Kesê bi dadê ve mijûl dibe.

Gurî **:** Pêta agir

Fêlbaz **:** Fenker, xapîner

Gaz **:** Amûreke pîvana dirêjahiyê ye.

Rojne **:** Cihê ku ji bo ronahîkirina malê ya ku li banê xanî hatiye vekirin.

RASTNIVÎS

Bendik:

a- Peyvên ku di rêzê de bi cih nebin û ji hev bên qutkirin, bi bendikê tên girêdan, lê divê ev qutkirin li gorî kîtekirinê be.

b- Ji bo têkiliya di navbera du peyv an du hejimaran de, bendik tê bikaranîn.

Mînak: Du-sê zarok di vir re derbas bûn.

Ferhenga "Kurdî-Tirkî" ya Zana Farqînî ji min re bîne.

PIRS

1- Dadmend, mercekî çawa avêt pêşiya zilam?

2- Dema ku zilam mercê dadmend pêk anî, çima dadmend bawerî pê nanî?

3- Dema ku çûn gel Behlûl, Behlûl planeke çawa ji wan re çêkir?

CUR Û AWA

Mijara te xwendî, mijara pêkenînê bû.

Ji nivîsên ku bi awayê ken û henek tê vegotin, bi armanca kenandin, hizirandin û wanedayînê tê pêşkêşkirin, **pêkenok** tê gotin.

Di wêjeya me de pir mînakên pêkenokan ên ku hişê gelê me bi xweşbînî vedikin û pêkanînên wan didin pêhesandin hene. Gelek pêkenokvanên kurdan ên navdar hene, lê ji ber bindestiya gelê kurd piraniya wan winda ne.

Di civîn û civatan de, cihdana pêkenokan, peyvînê rengîn dikin. Lê divê pêkenok bi wê peyvînê re li hev hatî be, di cih û demê wê de bê têgihandin.

HÎNDARÎ

- Tu jî pêkenokekê binivîse û di refê de ji hevalên xwe re bixwîne. Dema te xwend, aliyê wê yê pêkenokî bêje.

Li mînaka jêr a daxwaznameyê baldar be:

09/07/2016

JI BO ŞAREDARIYA DÊRIKÊ,

Li gel kêfxweşî û spasiyên xwe, ji bo vê perwerdeya tenduristî ya ku ji aliyê we ve hatî vekirin. Ger çêbe ez jî dixwazim weke hemwelatiyekî beşdar bibim.

Ji bo vê yekê jî, ez hêvîdar im ku tiştên pêwîst ji aliyê we ve bên pêkanîn.

Azad Baran
Navnîşan:

Kolan: 23

Taxa: Ş.Xebat Dêrik

Jimar: 45

DÊRIK

WANE 4

ŞEREFXANÊ BEDLÎSÎ

Şerefxan, kurê Mîr Şemsedînê kurê Mîr Eşref e. Ji binemala mîrên fermanrewayên Bedlîsê ye. Di sala 1542’yan de ji dayîk bûye û di sala 1604’an de miriye. Di temenê xwe yê ciwan de, li mala Şahê Îranê hatiye perwerdekirin. Wekî şahzadeyan hatiye xwedîkirin. Di hemû beşên hunerî de xwendina xwe bi awayekî serkeftî qedandiye. Di dîroknasiyê de gelek kêrhatî bûye. Karê ku di qada dîrokê de kirî, pir giranbuha bû. Dîroka Kurdistanê û navê bav û bapîrên xwe ku Mîrên Bedlîsê bûn, nemir kirine.

'Şerefname' ya wî nivîsî, karekî hêja ye. Her wekî di dawiya Şerefnameyê de gotiye: “Ez xwe bextiyar dizanim û şanaz im ku min xizmeta netewa xwe kiriye û ketime rêza nivîskarên welatparêz.”

Şerefxan, ev pirtûka xwe ya bi navê ‘Şerefname’ di serdema Sefawiyan de bi zimanê farisî nivîsiye. Seyda Hejar Mikuriyanî, Şerefname ji zimanê farisî wergerandiye zimanê kurdî. Niha ev berhem bi gelek zimanan hatiye wergerandin û di pirtûkxaneyên navdar ên cîhanê de tê pêşkêşkirin.

PEYV

Fermanrewa: Karbidest, Rayedar

Şanaz : Dilxweş, Serfiraz

Şahzade : Zarokên kur ên şahan

Dîroknas : Dîrokzan, zanaya/ê dîrokê

PIRS

1- Şerefxan kengî û li kû derê ji dayîk bûye?

2- Navê pirtûka Şerefxan, çi ye?

3- Kê Şerefname wergerandiye zimanê kurdî?

WANE 5

XABÛR

Ey Xabûr Xabûr, ey Xabûr Xabûr
Wek daxwaza min, pir dirêj û kûr

Kêferata te, xum xum û lew lew
Nayên bîra te ne razan, ne xew

Herdem dinalî, bi qîrîn, gazî
Lê kes nizanî, ka çi dixwazî

Armanca te ye, xurtî, pêşveçûn
Cihê te teng e, divê fireh bûn

Pêlan didî xwe, qîr û firyadî
Tu jî wekî min divê azadî

Sînga vê erdê te çirand bi zor

Nizanim çira tu naçî ber jor?

Ev çende xurtî, bê daxwaz û vîn
Dikevî sînga derya, bê evîn

Xweska min bi te, bê derd û bê kul
Dijî bi şadî, bê mejî û dil

Tu jî weke min, ger bûbûya kurd
Ev xurtiya te dibû kul û derd

Cegerxwîn

PEYV

Xabûr : Navê çemekî Kurdistanê ye.

Kêferat : kar û xebat

Xum xum: Dengê herikîna avê ye.

EM HELBESTVANÊ XWE BINASIN

CEGERXWÎN (1903-1984)

Cegerxwîn di sala 1903'yan de li Hesara girêdayî Kercewsa Mêrdînê ji dayîk bûye. Navê wî yê rast Şêxmûs e. Navê bavê wî Hesenê kurê Mihemed e. Di zarokatiya xwe de şivanî û gavanî kiriye. Di zaroktiya wî de bavê wî çûye ser dilovaniya Yezdan. Sêwî dibe û li cem xwîşka xwe Asya dimîne. Li cem Mele Ubeyd, hînî zanista olî bûye. Destûrnameya xwe ya olî û zanistî stendiye.

Cegerxwîn di sala 1984'an de li Stokholmê çûye ser dilovaniya Yezdan.

PIRS

1- Helbestvan di helbesta xwe de behsa çi dike?

2- Li gorî helbestê, tu herî zêde ji kîjan hestên helbestvan hez dikî?

3- Jînameya helbestvan bi awayekî berfireh binivîse.

CUR Û AWA

1- Mirov hest û hizrên xwe bi devokî yan jî bi niviskî tîne zimên.

2- Di helbesta te xwendî de, ev taybetmendiyên li jêr hatine diyarkirin:

- Bi şêweyê malik û rêzikan hatiye nivîsîn.
- Her rêzek bi tîpa mezin dest pê kiriye.
- Bi pîvana kîteyan hatiye nivîsîn.
- Li dawiya rêzikan dengên li hev hatî hene.

Ji helbestên ku bi jimareke diyar ên kîteyan hatî nivîsîn re **helbestên bi pîvan** tê gotin.

3- Malik li gorî jimara rêzikên xwe tê binavkirin.

Ji ber ku helbesta te xwendî, ji du rêzikan pêk hatiye, em jê re dibêjin **cotik**.

helbesta ku te xwendî ji neh malikan pêk hatiye.

HÎNDARÎ

- Destxetên li jêr di lênûsa xwe de binivîse

Bilbil dibe dengbêjê wan, dike qîrîn ji dil û can

WANE 6

EHMEDÊ XANÎ

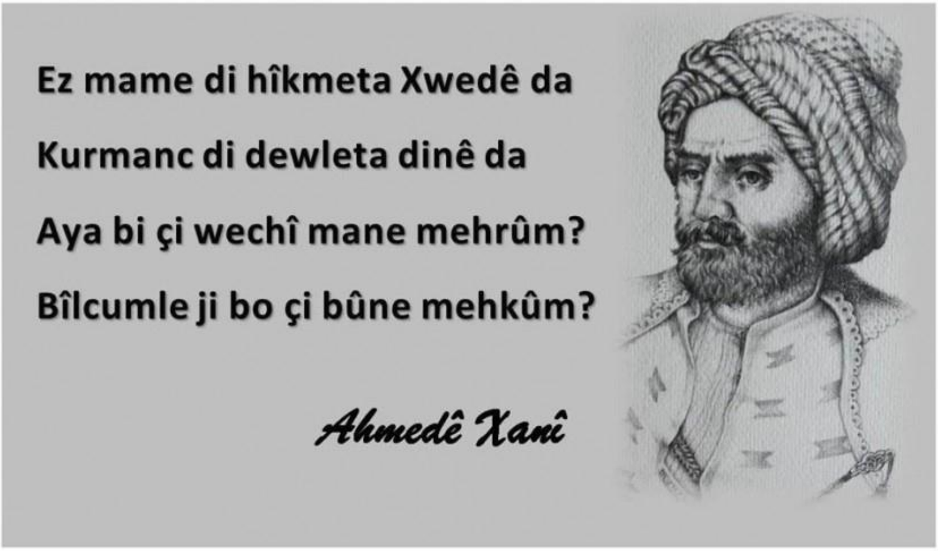

Di nava helbestvanên kurd ên klasîk de yê herî navdar Ehmedê Xanî ye. Piraniya kurdan navê wî bihîstiye. Ehmedê Xanî helbestvanê pêşî ye, ku di helbestên xwe de behsa dewleteke kurdî û rizgarbûna kurdan kiriye. Li gorî Eladînê Secadî" Ehmedê Xanî sertaca nivîskar û helbestvanên kurd e". Gelek kes jî wî weke fîlozofekî kurd dibînin.

Ehmedê Xanî di sala 1652'yan de ji dayîk bûye. Li gelek bajarên Kurdistanê xwendiye, paşê çûye bajarê Bazîdê, li wê derê dibistanek vekiriye û bûye mamosteyê zarokên kurd. Wî ji bilî kurdî bi farisî, erebî û tirkî jî dizanî. Li gorî agahiyan Ehmedê Xanî di sala 1707'an de li bajarê Bazîdê çûye ser dilovaniya Yezdan. Gora wî li Bazîdê nêzî qesra Îshaq Paşa ye, di roja me ya îro de wekî ziyaretgeha gel e.

Berhemên wî yên navdar ev in: Mem û Zîn, Nûbihara Biçûkan û Eqîda Îmanê. Ehmedê Xanî di hemû jiyana xwe de hewl daye

ku bingeha perwerdehiya bi zimanê kurdî deyne. Berhemên xwe yên bi navê "Nûbihara Biçûkan" û "Eqîda Îmanê" jî bi vê armancê nivîsiye. Di berhema xwe ya bi nav û deng a Mem û Zînê de her çi qas dabaşa evîna "Mem û Zîn" hebe jî, bîr û ramanên wî yên di derbarê gerdûn, hebûn û mirovan de tê de cih digirin.

PEYV

Klasîk : Kevnar.

Navdar: Xuyayî, bi nav û deng.

Berhem: Ber, eser, ked.

Eqîde: bawerî

Dabaş: qal, behs

RASTNIVÎS

Nîşaneya dunik (neynok): (" ")

Ger em bixwazin balê bikişînin ser peyvekê, nîşaneya **dunikê** tê bikaranîn.

Mînak:

Berhemên xwe yên bi navê "Nûbihara Biçûkan" û "Eqîda Îmanê" jî bi vê armancê nivîsiye.

PIRS

1. Ehmedê Xanî kengî ji dayîk bûye?

2. Ehmedê Xanî di berhema xwe ya bi navê Mem û Zîn de li ser çi sekiniye?

3. Ehmedê Xanî pirtûka xwe ya bi navê Nûbihara Biçûkan ji bo çi nivîsiye?

CUR Û AWA

Nivîsên ku jiyana kesekê/î bi awayekî berfireh didin diyarkirin, jê re **jîname** tê gotin.

Taybetmendiyên wê:
a- Cih û dema lê ji dayîk bûyî.
b- Mercên dema tê de jiyan kirî.
c- Rewşa perwerdeyê.
d- Kar û xebatên ku di nav de cih girtî.
e- Hemû taybetmendiyên kes.

RÊZIMAN

1- Hevalkarên di hevokên li jêr de hatine bikaranîn diyar bike û beşên wan bêje.

Wan îro pirtûk bi lez xwendin.

Me karê malê kêm çêkir.

Xwendekar kengî hatin?

Hevalê Hozan berjêr çû.

2- Tu jî çend hevalkaran di nava hevokan de bi kar bîne.

HÎNDARÎ

1- Tu jî jînameya pakrewanekî binivîse û di refê de ji hevalên xwe re bixwîne.

2-Hevokên li jêr di lênûsa xwe de binivîse.

"Azadiya jinê; azadiya civakê ye."

" ê/a ku şer dike azad dibe, azad dibe xweşik dibe, xweşik dibe tê hezkirin."

WANE 7

ÇAND

Ziman daneheva civakî ya zihnî, exlaqî, hest û fikra estetîkî ya ku civakê bi dest xistiye; ziman hebûna nasnameya zihnî ya wate û hestê serwextbûnê ye.

Watedayîn û sazîbûn hîmekî bingehîn ê çandê ye, asta pêşketina çandê; asta pêşketina hemû tiştên civakê ye. Nexwe tê xwestin em li ser çandê hîn zêdetir bixebitin û pêş bixin.

Çand, dikare bi awayekî giştî weke yekparebûna tevahiya watedayîn û avahiyên civaka mirov, ên ku di pêvajoya dîrokê de pêk anîne, bide nasîn. Ev pêkhateyên ku pêk hatine, weke tevahî saziyên ji veguherînê re vekirî, dide nasîn.

Mirov dikare watedayînê bi awayekî dewlemend, di asta naverok û saziyên veguherînê de bide nasîn. Em bi mînakekê dikarin baştir bidin nasîn. Mirov dikare avabûnê weke pêkhateya heyberî, rewaniyê jî weke zagona wê ya bi hizir, hîs û naveroka wê ya ber bi çav ku dilivîne, diyar bike.

Di çarçoveyeke teng de jî têgeha çandê tê pênasekirin. Em hewl didin çandê zêdetir weke wate, zagona avahiyê û zindîtiyê diyar bikin. Dema em dabaşa civakê dikin, di çarçoveyeke teng de çandê, weke cîhana wateyê ya civakê, zagona wê ya exlaq, zihin, huner û zanista wê pênase dikin. Di vê çarçoveya teng de saziyên siyasî, aborî û civakî dibin yek. Di çarçoveyeke berfireh de danasîna giştî ya çandê tê kirin. Yan jî li ser vî bingehî weke naverok û sazî wateya xwe hebe, mirov dikare weke hebûn dabaşa civakê bi xwe bike. Ger bi tenê dabaşa civaka sazî yan jî watedayînê were kirin, têra xwe mirov pê dixape. Ger civakek têra xwe gihiştibe asta sazîbûn û watedayînê, dikare weke hebûn bibe xwedî nasname û were binavkirin.

Her wiha têkiliyeke xurt jî di navbera têgeha zimên û çandê de heye. Di çarçoveyeke teng de ziman bi awayekî bingehîn têgeha sereke ya qada çandê ye, ji ber vê mirov dikare zimên weke çandê jî bide nasîn.

PEYV

Yekpare: Giştî, giştîbûn

Pênase : Danasîn

Zihn : Kêrhatinên hizrî

Çarçove: Dorbend, Derdor

RASTNIVÎS

Nîşaneya pirsê:

1- Nîşaneya pirsê li dawiya hevokên pirsyariyê tê bikaranîn.

Mînak:

Gelo ma ji serxwebûnê xweştir, tiştek heye?

2-Agahiya ku tê dayîn eger biguman be, pirsnîşan dikeve nava kevanekê.

Mînak:

Zerdeşt B.z 610 (?) hatiye cîhanê.

3- Dema du hevokên pirsyarî li pey hev tên, li dawiya hevoka dawî tê bikaranîn.

Mînak:

Ev mirov çima li vir in, çi dixwazin?

RÊZIMAN

Gihanek: Ji bêjeyên ku peyv û hevokan bi hev ve girê didin re gihanek tê gotin.

Hin gihanek: û, ku, ji ber ku, her wiha, ango, piştî ku, berî ku

Mînak:

Ez **û** hevalên xwe li çiyayên Kurdistanê geriyan.

Ew diçe perwerdeyê **ku** sûdekê jê wergire.

Delîl xwendekarê zanîngehê ye, **her wiha** li dibistanê jî dersê dide.

Ji ber ku welat bi kedê ava dibe, pêwîst e her kes bixebite.

Di nav me de karbeşî heye **ango** her yek ji me bi karekî radibe.

Piştî ku em ji dibistanê vegerin, em ê biçin şahiyê.

Berî ku mêvan bên, em ê amadekariyên xwe bikin.

WANE 8

KÎVROŞKA JÎR

Şêrekî, li derdora Dêrsimê daristanek ji xwe re kiribû cihê nêçîrê. Her roj çend ji wan tebayên di nava daristanê de digirtin û dixwarin. Lê belê heya hinek digirtin, gelek ji ên din jî ditirsandin û bêzar dikirin.

Li ser vê çendê tebayan biryar girtin û gotin:

- Şûna em her roj di nava vê tirsê de bijîn, li gorî çarenûsê em ê pişkê bikişînin. Yê ku pişk lê bikeve em ê wî ji şêr re bişînin.

Hemûyan bi hev re ev biryar erê kir, şêr jî bi vê biryarê dilşad bû, bi vî awayî her roj pişk, li kê biketa, ew ji şêr re dişandin. Ji bo wê demekê aramî û xweşî hatibû nava daristanê.

Rojekê pişk li kîvroşkê ket. Kîvroşkê nedixwest giyanê xwe yê şirîn bi erzanî bide. Ji hevalên xwe re got:

- Planek dikeve mejiyê min, ger ez serbikevim, ez ê we tevan jî ji zordariya şêr rizgar bikim.

Bi qasî dema xwarinekê dereng bikeve, bi şûn ve ma. Dema birçîbûna şêr gihişt pileya dawî, ji hêrsbûnê dûvê xwe li xakê dida, ditewand û gurz dikir. Di wê demê de kîvroşk bi xiroşeke jîr hat pêşberî wî û got:

- Mezinê min, îro pişk li kîvroşkeke mîna min ket. Dema ku min xwest ez wê bînim cem we, ez rastî şêrekî din ê li ser bîrê hatim, dixwest para we bibe.

Her çi qas min jê re got "ew bi taybet ya mezinê tebayan e, dev jê berde bela xwe ji kîvroşkê veke da ku ji we bitirse, lê mixabin dijî we gelek gotinên giran jî gotin.

Dema şêr ev gotin bihîst, hêrs û kîna wî pir zêde bû û got:

- Nîşa min bike, ka ewê bêrêz li kû ye? Ez ê sînorekî jê re deynim.

Kîvroşk ket pêşiya şêr, bir ser bîreke kûr a herêmê û got:

- Belê mezinê min, ew di vê bîrê de ye.

Dema wisa ji şêr re got, şêr li bîrê temaşe kir. Di wê demê de kîvroşk jî di nava lepên şêr de li bîrê temaşe kir. Bawer kir ku ev wêneya wî ya di avê de şêrê dijber e û wêneya kîvroşkê jî ew kîvroşka ku jê re hatiye şandin e. Yekser xwe avêt bîrê, xeniqî û mir. Bi vî awayî tebayên din ên di daristanê de ji zordariya wî azad bûn.

PEYV

Pişk : Hilbijartin

Hêrs : Engerandin, bêzarbûn

Çarenûs: Qeder

Xap : Hîle, fêl

PIRS

1- Şêr biryara tebayan çawa nirxand?
2- Dema pişk li kîvroşkê ket, çi kir?

RASTNIVÎS

1- Dema kesek dest bi axaftinê dike, ji beriya axaftina wî dest pê bike **xêzika axaftinê** tê bikaranîn.

Mînak:

Kîvroşk ket pêşiya şêr, bir ser bîreke kûr a herêmê û got:

- Belê mezinê min**,** ew di vê bîrê de ye.

CUR Û AWA

Ji wan curenivîsên ku nebûyî û negengazê bûyînê ne û lehengên wan lawir in re ***metelok*** *tê gotin.*

Mijara te xwendî metelok e û lehengên wê jî lawir in (Şêr û kîvroşk).

Ev curenivîs her tim şîretekê ji bo mirovan pêşkêş dike.

Metelok bi du awayan tên nivîsîn:

a- Meteloka pexşan

b- Meteloka hûnandî

WANE 9

WELAT

Qurbana teye giyanê min
Li ser te dirije xwîna min
Mîna buhiştan welatê min
Ji bo te sed caran qurban im

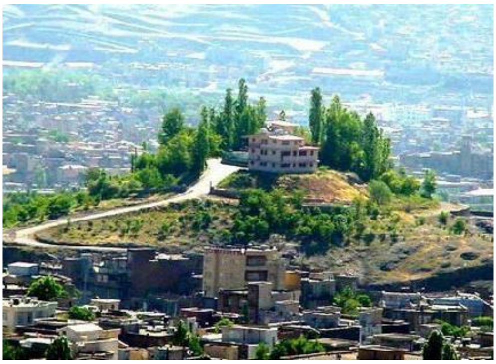

Bihar zindî dike miriyan
Dilan de nahêle çi guman
Kalên min danga te de razan
Ji bo te sed caran qurban im

Bi rûmet qasî dayîka min
Şirîntir ji tev zarokên min
Tu yî viyana jiyana min
Ji bo te sed caran qurban im

Ev robar, ew çiya û ev bax
Ji ku tê ev ciwanî û şax
Ji evînê re bûyî qonax
Ji bo te sed caran qurban im

Gelêrî

PEYV

Viyan : Vîn, Îrade

Şax : Çiya

Dang : Daw, himbêz

PIRS

1- Çima helbestvan dixwaze sed caran bibe qurbanê welatê xwe?

2- Helbestvan, di malika çaran a helbestê de li ser kîjan aliyê welat radiweste?

RASTNIVÎS

1-XêzeXwar (/):

a- Dema ku pêwîst be rêzikên helbestekê li rex hev bên nivîsîn, di navbera wan de **xêzexwar** tê bikaranîn.

Mînak:

Bi rûmet qasî dayîka min/Şirîntir ji tev zarokên min

b- Di navnîşanan de tê bikaranîn.

Mînak:

Çiya Serbest

Amûdê/Kolana Azadî/Jimar: 72/24

2- Peyvên li jêr hatine dayîn di nava hevokan de bi kar bîne.

Robar, çiya, bax, ciwanî, şax.

CUR Û AWA

Di mijarên borî de bare û beşên wan me diyar kiribûn.

Tu fêr bûbûyî ku **bare(qafiye)** dibe çar beş**:**

1- Bareya Lawaz:

Dubarekirina dengekî tenê di dawiya rêzikên helbestan de, jê re **bareya lawaz** tê gotin.

2- Bareya Tam:

Dubarekirina du dengên wekhev di dawiya rêzikên helbestan de, jê re **bareya tam** tê gotin.

3- Bareya Dewlemend:

Dubarekirina sê û zêdetir dengên wekhev di dawiya rêzikên helbestan de, jê re **bareya dewlemend** tê gotin.

4- Bareya Hevdeng (Cînas):

Dubarekirina peyvên di dengên xwe de wekhev lê di wateya xwe de cuda, yên li dawiya rêzikên helbestan de, jê re **bareya hevdeng** tê gotin.

RÊZIMAN

Lêker: Ji peyvên ku kar, tevger, bûyer û rewşekê diyar dikin re **lêker** tê gotin.

Mînak:

Hinek mirov ber bi me ve **dihatin**.

Pelên daran **diweşin.**

Wan pola xwe **şûşt.**

Pezê gundiyan li mêrgê **diçêre.**

Di biharê de kulîk **dibişkivin.**

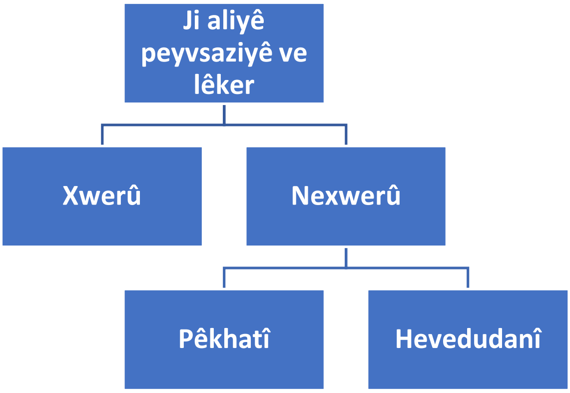

1- Lêkerên Xwerû:

Di binyata xwe de lêker in û tenê ji hêmanekê pêk tên.

Mînak:

alastin, anîn, avêtin, axaftin, bihîstin, bijartin, biraştin, birin, bûn, çûn, cûtin, firotin, girtin, gotin, guhartin, guvaştin, hatin, hejmartin, hiştin, ketin, kirin, kolan, lîstin, mêtin, nivîstin, pêçan, sotin, veniştin, xistin, xwarin û hwd.

2- Lêkerên Nexwerû: Ev lêker jî dibin du beş:

a) Lêkerên Pêkhatî

Ev lêker bi alîkariya paşgir û pêşgiran tên bidestxistin. paşgir û pêşgirên van lêkeran bi tena serê xwe ne xwediyê wateyekê ne.

1) paşgir: "în - andin".

Mînak:

Rayek	paşgir	lêker	rayek	paşgir	lêker
Rev	în	revîn	rev	andin	revandin
Bez	în	bezîn	bez	andin	bezandin
Kel	în	kelîn	kel	andin	kelandin

2) pêşgir:

pêşgir	lêker	lêker	pêşgir	lêker	lêker
ra	Bûn	rabûn	ve	bûn	vebûn
ra	xistin	raxistin	ve	xwarin	vexwarin
ra	kirin	rakirin	ve	gotin	vegotin

b) lêkerên hevedudanî:

Ev lêker ji çend hêmanên serbixwe pêk tên. Eger hêman ji hev werin cudakirin, her hêmanek wateyeke wê heye.

Mînak:

başbûn, bawerkirin, bêhnvedan, bilindbûn, diyarkirin, hûrkirin, nexweşketin, sorkirin û hwd.

WANE 10

MIJARA SERBEST

ZANIST Û TEKNOLOJÎ

Zanist, beşeke hizrînê ye. Ji destpêka mirovahiyê heya niha hebûna xwe domandiye û xwe pêş xistiye. Teknolojî jî di encama pêşketina zanistê de derketiye holê. Ji bo vê mirov dikare bêje, ew amûrên ku mirovên berê jî bi kar anîne dikevin beşa teknolojiyê.

Zanist, têgeheke sazûmaniyê ye ku gerdûnê yan jî beşek bûyerên gerdûnî digire nava xwe. Rêbazên ceribandinê zagonên wê yên bingehîn in . Lê, teknolojî çengekî zanistê ye ku beşa pîşesazî, bikaranîna amûr û alavan digire nava xwe.

Teknolojî xwe dispêre zanistê. Teknolojî, di sedsalên dawî de bûye navendeke guftûgokirina pêkanîna zanistan. Pîşesazî bi lez xist, hilberîn zêde kir, bandoreke mezin a erênî û neyînî li ser civak û mirovan kir.

Di encama pêşketina pîşesaziya çewt de, li welatê me, ji gundan ber bi bajaran ve koçberiya çêbûyî, bû sedema zêdebûna şêniya bajaran. Vê rewşê hişt ku civak

ji rastiya xwe dûr bikeve, li şûna taybetmendiyên xwezayî taybetmendiyên çêkirî pêş bixe.

Her wiha bû sedem ku hevsengiya di navbera gund û bajaran de têk biçe, berhemên civakê kêm bibin û di çandê de jî qirkirineke mezin pêş bikeve.

WANE 11

XANÊ DIMDIM

Xano got:

"Kuro, qet xwe qels nekin,

Heya we tê, hûn bi kêf şer bikin.

Lêxin metirsin ji mirinê,

Navê kurdan bimîne dinê."

Li hev ketin tîr, rim û nize,

Bûye hewar û bû hêwirze.

Mêrxasên Xano hindik û kêm,

Di nav cengê de dêm dane dêm.

Xwîna wan rijî û hat xwarê,

Wek ava çemên derbiharê.

Dimirin bi mêranî û kurdî,

Li ber destê Şah nabin girtî.

Wextê Şahinşahê maldarî,

Qure, pozbilind û kubarî,

Xwe bi kelê re digihîne,

Da ku talanê jê hilîne.

Belav bike li ser serbazan,

Xişir, mal û hebûn, jin û qîzan.

Dayîka Xanê Çengzêrî ne,

Haya wê ji hişê xwe nîne.

Stiya bûka xwe hiltîne,

Serbanê kelê dibe tîne.

Gelêrî

PEYV

Kel : Kelh

Xişir : Ew tiştên ku jin ji bo bedewiyê li xwe dikin (gerdenîk, guhur,gustîl û hwd).

Serbaz: Serleşker

Dêm : Rû

Rim :Amûreke ji bo şer tê bikaranîn.

Nize : Mertal

PIRS

1- Sedema banga Xano çi bû?

2- Mêrxasên Xano çi kirin?

CUR Û AWA

Te parçeyek ji destana Xanê Lepzêrîn ku tê de lehengiya ciwanên kurd û Xanê Lepzêrîn heyî xwend. Di vê destanê de mirov, rewşa jiyana civakî ya kurdan di wê demê de dinase.

Destan: Ew curenivîsa dirêj û hûnandî ku bûyer û tiştên bi ser gel û neteweyan de hatiye, vedibêje. Tê de lehengî û evîndarî serdest in û bi awayekî helbestî tê gotin.

Taybetmendiyên wê:

Ev curenivîs dirêj û hûnandî ne.

Dîrok û cihên wan diyar in.

Lehengên wan diyar in û xwedî taybetmendiyên awarte ne.

Destan, berhemên çand û jiyana gelan a hevpar e. Destan bi hêza xeyalên gel dewlemend dibe, digihe û piştre jî, ji aliyê nivîskarekî ve tê berhevkirin. Bi vî awayî destanên xwezayî derdikevin holê, carinan jî hozanek li ser dihizire û dikare binivîse.

Destan ji demên kevn ve, bi awayekî xwezayî ji aliyê civakê ve bi rengê stran û beyt, nifş bi nifş hatiye, heya gihiştiye roja me ya îro.

HÎNDARÎ

1- Tu jî destana **Xanê Lepzêrîn** lêkolîn bike. Parçeyeke ku bala te kişandî binivîse.
2- Tu jî li ser lehengiya gelê kurd nêrîna xwe bîne zimên.

XEBATÊN AMADEKARIYÊ

❖ **Mijara me ya bi navê "Şivaniya Min" bûyereke çêbûyî dide diyarkirin, çi jê re tê gotin?**

WANE 12

ŞIVANIYA MIN

Min jiyaye ku çawa dê û bavê min serê xwe danîne û li ber destê jinbir û xwîşka xwe mame. Lê pirî caran li cem xwîşka xwe bûm. Carinan diçûm xwendinê, lê çi xwendin!

Çil pezê mala xwîşka min hebû. Hin pezê cîranan jî dixistin nava colikê pezê min. Carinan jî ez bêkar dimam. Min komek ji zarokan çêkiribû. Em diketin werzê Amûdiyan û me gindor û zebeş didizîn.

Carekê em ji diziya werz dihatin û li ser xanî dûpişkekî bi min ve da. Min deng li xwîşka xwe kir ku min derman bike. Lê xwîşka min got:

- Wey Xwedê bike koremarek bi te ve bide! Ma tu li çi digerî?

Carekê em li ber pez bûn, çend gur hatin me; zivistan e, berf ketiye, me bi kefikên kopalan gur ji ser pezê xwe vedigerandin. Lê li pey me hatin, ta nêzîkî gund, kevir di nava berfê de dihatin xuyakirin, lê min berf dikir gulok û bi berkanî li guran werdikir.

Carekê şeş-heft pez li çolê zan, min nikarîbû-nizanîbû çawa ez ê van berxikan hilgirim. Pezê min êrîş kire nava ziyanên xelkê. Xwediyê dexlan hat û gotinên nexweş ji min re gotin. Lê çawa ez nasîm, got:

- Hey Xwedê nehiştî! Çawa te pez berdaye nava ziyanên gundiyan?

Ez giriyam û min got:

- Ez nikarim vegerînim. Ev qas berx di stûyê min de ne.

Mêrik hat, tev xistin nava ebayê min û got:

- De bide pişta xwe. Paşê keniya û got:

- Te hêjî şivanî nekiriye. Pêwîst e berx hemû li şûna wan bihiştana. Pezê xwe li wan vegeranda ta ku bêrîvan bihatana.

Dema min diziya gundiyan dikir, ji ber ku xelkê Amûdê bavê min nas nedikir, dijûn ji mêrê xwîşka min re dikirin. Lê xwişka min dijûn ji bavê min re vedigerandin û digot:

- Yadê ji bavê wî re bidin! Çima ji Mele Xelîlê reben re dibêjin? Carinan diçûm mizgeftê ku bixwînim, lê me ji xwe re henek dikirin û min çavên xwe digirtin û digot:

- Filan mirov buhiştî ye û filan kes wê here dojehê. Hin zarok digiriyan û hin bi min dikeniyan.

Cegerxwîn

PEYV

Kefik : Ji cihê çemandî yê kopal re dibêjin.

Colik : Birepezê biçûk

Werz : Cihê gindor û zebeş lê tên çandin.

Amûdê: Bajarekî Kantona Cizîrê ye.

Dijûn : Xeber, çêr, kufrî ji yekê/î re kirin

PIRS

1- Çima nivîskar şivanî kiriye?

2- nivîskar li cem kê mezin bûye?

RASTNIVÎS

Baneşan (!):

1- Li pişt peyv û hevokên ku tirs, kêfxweşî, coş ecibandin û heyîrînê di nava xwe de dihewînin, tê nivîsîn.

Mînak:

Carinan diçûm xwendinê, lê çi xwendin!

Ax! Çi welatekî xweş, mîna buhiştê ye.

Hewar e! Agir bi malê ket.

RÊZIMAN

Sê demên bingehîn hene:

1- Dema Borî:

Kar û bûyerên ku di **demên borî** de hatine kirin, dide diyarkirin.

Mînak:

Min cil **şûştin.**

Diyar **çûye** gund.

Wê xatir ji min **xwestibû.**

2- Dema Niha:

Dema karek di dema têdeyî de bê kirin jê re **dema niha** tê gotin.

Rader	**Qertafa dema niha**	**Rayek**	**Qertafa kesane**	**Dema niha**
xwarin	di	xw	im	Dixwim

Mînak:

Reşad zeviyên xwe av **dide**.

Karker xaniyekî ava **dikin**.

Gulê rojnameyê **dixwîne**.

3- Dema Bê:

Ji kar û bûyerên ku dê çêbibin re dema bê tê gotin. Dema bê bi alîkariya amraza dema bê (dê, ê) pêk tê.

Rader	**Amraz**	**Qertaf**	**Rayek**	**Qertafa kesane**	**Dema bê**
xwarin	dê	bi	xw	im	dê bixwim

Mînak:

Em **ê** di roja cejnê de serdana xizmên xwe **bikin**.

Kawa **dê biçe** zanîngehê.

Xezal **dê** cilan **bidirû**.

HÎNDARÎ

- Di vê serpêhatiyê de bûyera herî bala te kişandî, çi ye û çima?
- Hevokekê binivîse û di her sê demên bingehîn de bikişîne.

WANE 13

NAME

Hevalê min ê birêz,

Piştî min nameya te, bi rondikên hezkirinê şil kir, wijdana xwe bi rondikên bextewariyê şûşt...

Girîngiya we dayî xemrevandina hevala xwe, ji min re da diyarkirin ku hebûna hevalekî weke we, bi binyat û dilpaqij xweşiyeke mezin e...

Hevalê min ê giranbuha!

Çawa pirtûka binirx a leheng û qehremanê dîrokê bûye rêzana gelê kurd, bi heman rengî gelek hêviyên min ji we hene... Hewl bide ku ev hêviyên min vala dernekevin, weke penda pêşiyan dibêje: "Rojek xweşî çêtir e ji hezar salên nexweşî." Daxwaza min, tevahî xweşî bibin rêgezên jiyana we...

Hevalê min ê ku hezkirina wî ji min re, ji her tiştî pêwîstir,

Ji bo ez bikarim piştrast, dilşad û gavên nû biavêjim, ez ê nameya we bixwînim. Wêrekî û kûrbûna di nameya we de, dê ji min re wêrekiyeke nû biafirîne...

Hûn afrînerê xweşiya heyînê ne. Hewldanên min ên jiyanê ew in ku di dema pêş de bibim hevaleke we ya baş.

Hevalê min ê dilovan,

Hûn û hevalên xwe dê bigihîjin armancên xwe... Ger tu vê serkeftinê daxwaz bikî, tu tişta ku bibe sedema nepêkanînê tuneye.

Bi rêzdarî rûyê te maç dikim.

Silav û Rêz…

PEYV

Giranbuha: Hêja, binirx

Pêgir **:** Dilsoz

RASTNIVÎS

Sêxal (...):

Li dawiya hevok û mînakên temam nebûyî tê bikaranîn.

Mînak:

Min dixwest ku ez ji te re bibêjim ...

Xwendekarên me yên dibistanê ev in: Egîd, Hogir ...

PLANA NAMEYÊ:

Beşa destpêkê: Di vê beşê de armanc bi awayê vekirî derdikeve holê û piranî kurt tê nivîsîn.

Beşa naverokê: Tişta ku em bixwazin bêjin, em di vê beşê de diyar dikin.

Beşa encamê: Beşeke herî kurt e, bi niyaz, xwestek, evîn û silavan bi dawî dibe.

Dîrok → **Destpêk**

Bang..............................

.. → **Naverok**

..

.. → **Encam**

..

Nav û paşnav

Navnîşan **Şanenav**

Namedank

Navnîşana hinêr

Pûl

Navnîşana girtek

WANE 14

BIHAR

Gava dinê dibe bihar
dibişkivin devî û dar

Zozan têne guhartin zû
mîna cilên bûkên ji nû

Nêrgiz, sosin, kulîlk û gul
direvînin xeman ji dil
Dinya dibe wek gola şîn
çîçek didin, sed rengî bîn

Xasma siban berbangê zû
tev radibin, ew teyr û tû

Vêkra dikin şahî û saz
hişyar dibin hulik û baz

Bilbil dibe dengbêjê wan
dike qîrîn ji dil û can

Pîroz dikin rojên ji hev
hîn xweştir e bihara şev
Osman Sebrî

PEYV

Xasma: Bi taybet

Vêkra : Bi hev re

Pend : Şîret

EM HELBESTVANÊ XWE BINASIN

Osman Sebrî di sala 1905’an de, li gundê Narincê yê girêdayî Semsûrê ji dayîk bûye. Di sala 1915’an de bavê wî diçe ser dilovaniya Yezdan. Osman Sebrî, sala 1922’yan xwendina xwe bi dawî dike.

Osman Sebrî weke gelek kesên din ên kurd, ji ber têkoşîna xwe bi awayê ramanî tîne zimên, gelek caran rastî êrîşên dewletê tê û bi tevahî 12 salan hatiye girtin. Piştre koçberî Sûriyê dibe , dîsa rastî astengiyên desthilatdariya Ferensayê tê, yên ku wî sergonî girava Madîgaskar dikin.

Osman Sebrî di sala 1993'yan de, li Şamê diçe ser dilovaniya Yezdan, li goristana şehîdan a li Berkevira Dirbêsiyê hatiye veşartin.

Berhemên wî:

1-Bahoz

2-Derdên Me

3-Çar Leheng

4-Dîwana Helbestan

5-Giramera Kurdî

RASTNIVÎS

-Xalbendiyên pêwîst di mijara jêr de bi kar bînin.

Çawa pirtûka binirx a leheng û qehremanê dîrokê bûye rêzana gelê kurd bi heman rengî gelek hêviyên min ji we hene Hewl bide ku ev hêviyên min vala dernekevin weke penda pêşiyan dibêje Rojek xweşî çêtir e ji hezar salên nexweşî Daxwaza min te vahî xweşî bibin rêgezên jiyana we

PIRS

1- Helbestvan xweşikbûna biharê çawa tîne zimên?

2- Gelo di bin navê biharê de nivîskar dixwaze çi bîne zimên?

3- Armanca nivîskar ji "hulik û baz" çi ye?

CUR Û AWA

Mijara ku te xwendî hûnandî ye. Bi pîvan û bareyan ji pexşanê hatiye cudakirin.

Tu fêr bûbûyî ku **bareya lawaz** wekheviya tîpeke tenê ku li dawiya rêzikên helbestê tê dubarekirin e.

Mînak:

Nêrgiz, sosin, kulîlk û gu**l**,
Direvînin xeman ji di**l**.

Weke di malika jor de jî tê dîtin, li dawiya her rêzikekê tîpa dengdar "**l**" hatiye dubarekirin, **bareya lawaz** e.

Tu fêr bûbûyî ku **bareya tam** wekheviya du dengên li dawiya rêzikên helbestê tên dubarekirin e.

Mînak:

Dinya dibe wek gola ş**în**,
Çîçek didin sed rengî b**în**.

Weke di malika jor de jî tê dîtin, li dawiya her rêzikekê dengê "**în**" hatiye dubarekirin, **bareya tam** e.

HÎNDARÎ 2

Bersiva rast hibijêrin.

1- Çima pêwîst e kurd ji mirinê netirsin?

a- Ji bo ku dewlemend bibin.

b- Ji bo ku xizmeta dostê xwe bikin.

c- Ji bo ku karibin şer bikin.

d- Ji bo ku navê kurd û rûmeta kurdan biparêzin.

2- Çima Şahê Îranê êrîşeke ew qas dijwar bir ser Xanê Lepzêrîn?

a- Ji ber ku Xano dewlemend bû.

b- Ji ber ku Qesreke xweş çêkiribû.

c- Ji ber ku Xano dixwest kurd azad bijîn.

d- Ji ber ku Xano ziyaneke mezin dabû Şahê Îranê.

3- Çima xwîna mêrxasên Xano weke robarê biharê diherikî?

a- Ji ber ku direviyan.

b- Ji bo ku parastina kelhê bikin.

c- Ji ber ku xwe dispartin Îranê.

d- Ji ber ku bê xem bûn.

3- Kîjan curenivîsên li jêr bi bangî dest pê dike?

a- Name **b-** Bîranîn **c-** Hevpeyvîn **d-** Çîrok

5- Di kîjan hevokên li jêr de hevalnav(rengdêr) heye?

a- Gulê bîne. **b-** Gula sor bîne.

c- Sorgulê bîne. **d-** Gul û Sosinê bîne.

6- Nîşaneya li dawiya hevokên asayî tê bikaranîn kîjan e?

a- Nîşaneya baneşan **b-** Nîşaneya cotxal

c- Nîşaneya xal **d-** Nîşaneya pirsê

7- Kîjan peyvên li jêr lêker e?

a-azad **b-** hatin **c-** ku **d-** li rex

8- Ji peyvên li jêr kîjan daçek e?

a- Li **b-** Ger **c-** çû **d-** û

9- Ji nivîsên ku ji aliyê kesekê/î ve, ji bo çareseriya pirsgirêk, gilîkirin û zanistgirtinekê ji cihê peywendîdar re tê nivîsîn, çi tê gotin?

a- Name **b-** Lezgînî **c-** Daxwazname **d-**Vexwendiname

10- Ji nivîsên ku bûyeran bi awayekî bi ken û henek rave dikin, mirovan dihizirînin û waneyekê didin re, çi tê gotin?

a- Çîrok **b-** Serpêhatî **c-** Destan **d-** Pêkenok

11- Ji helbestên bi jimareke diyar a kîteyan hatiye nivîsîn re, çi tê gotin?

a- Helbestên bêpîvan **b-** Helbestên serbest
c- Helbestên xwezayî **d-** Helbestên bipîvan

12- Ji curenivîsên di derbarê mijareke diyar de li gorî hizir û ramanê rave dike, zanistê li dora bûyerê kom dike re, çi tê gotin?

a- Metelok **b-** Destan **c-** Ramanî **d-** Pêkenok

13- ji hevokên li jêr ya rast bi tîpa (R) û ya şaş jî bi tîpa (Ş) nîşan bikin.

A- Ji wekheviya du dengên di dawiya rêzikên helbestan de tên dubarekirin re, bareya lawaz tê gotin. ( )

B- "Amedê <u>nivîsîbû</u>" lêkera dema niha ye. ( )

C- Helbesta bi navê 'Bihar' a Cegerxwîn e. ( )

Ç- Helbestvan û wêjevanê kurd ê di sala 1903'yan de li Hesarê ji dayîk bûye Cegerxwîn e. ( )

D- Nîşaneya di destpêka hevokên peyvînê de tê bikaranîn cotxal e. ( )

BEŞA 3

- ŞANO
- NEWROZ
- GOLA QULINGAN
- 8'Ê ADARÊ
- BÊRIYA BOTAN
- KELHA HEWLÊR
- KÎVROŞK Û KÎSO
- JÎNAMEYA LEYLA QASIM
- BINIVE LOLO
- PÊNASEYA ŞANOYÊ
- AŞÛT
- QAZÎ MIHEMED
- AXÎN JI BO KURDISTANÊ
- DAPÎRA BELENGAZ

WANE 1

ŞANO

Di demên berê de, li gundekî aliyê Torê, malbateke xizan hebû. Navê bav Biro, navê dayîkê jî Zînê bû. Biro, li mala begê Torê, navmaliyê dike. Sê mirîşkên Zînê hebûn. Hêkên wan mirîşkan difiroşe û pê debara xwe dike. Nanê wan nanê cehî ye. Nanê genimî wisa bi hêsanî nakeve destên wan. Zarokên wan ên destpêkê, mîna zarokên gundiyên wan, hemû bi nexweşiya "Birîna Reş" mirine û çûne. Tenê ji vê nexweşiyê lawikekî wan, sax filitiye. Navê wî Bedo bû. Wan jî ew daye ber xwendinê. Li bajarê Amedê dixwîne. Li vî gundî, hîna lawê beg jî amadehî nexwendiye û neqedandiye. Kêfa dayîka wî pir tê, ji ber ku lawê beg dê nikaribe bibe "onbaşiyê eskerî", lê Bedo di çavên bavê xwe de hîn ne tiştek e.

Di perdeya duyem de, ev danûstandina balkêş di navbera Biro, Zînê û lawê wan Bedo de derbas dibe.

Bedo:

-Yabo ma te divê ez bibim çi?

Biro:

- Onbaşiyê cendirman.

Bedo:

- Çawa onbaşî yabo, onbaşî çi ye?

Biro:

- Çi? Tu yê hîn mezintir bibî Bedo?

Zînê:

-Ji xwe Biro, ma tu nizanî, wê lawê min hîn mezintir bibe?

Biro:

- Ha ho! Zînê, niha lawê min bikare, wê bibe rêveberê navçeyê.

Bedo:

-Erê yabo! Ez dikarim bibim rêveber, lê hîn tiştên girîngtir hene. Weke bijîşk, endezyar, dadger û parêzer.

Biro:

- Kuro lawo tu jî weke diya xwe yî, kengî te dikin, ew ên tu dibêjî? Ma ev qas zarokên beg û axan, qeliyan ku te bikin midûr û bijîşk.

Bedo:

- Na yabo na, niha ne wiha ye, kî bixwîne, dibe her tişt.

Roja ku Bedo hatiye mala bavê xwe, gundiyekî wan yê bi navê Sado tê mêvandariya wan. Ji Bedo, çend pirsên ser efsaneyên sewalan-ajalan dipirse. Bedo pê dernaxe, bi van tiştan nizane. Sado jî bi çîrokên demên berê efsaneyên ser van lawiran rave dike. Bedo jî çend nûçeyên ser zanist û teknolojiyê yên welatên dewlemend ên weke Ûrus û Emerîkan ku diçin ser heyvê ji wan re radigihîne. Tavilê hestên olî yên Xalê Sado radibin. Li ser temenê dinyayê, li ser siyaseta balkêş a Partiya Demokrat û Partiya Xelkçiyan a Turkiyeyê dipeyvin, dabaşa xelayê dike.

Dawiyê Bedo dibe bijîşk, li 'Nexweşxaneya Amedê' bijîşkiyê dike. Li rewşa gundiyan dipirse. Bi wan re pir têkildar dibe. Dê û bavê xwe tîne ba xwe. Li mala xwe, li nexweşên gundiyan dinêre. Çend zarokên gundê wan ku bi nexweşiya "Birîna Reş" ketine, li ber mirinê ne, tînin mala Bedoyê Bijîşk.

Musa Anter (Birîna Reş)

PEYV

Onbaşî : Berpirsê deh leşkeran

Cendirme : Leşkerê dewleta Tirk ê ku li gundan erka xwe pêk tîne.

Ûrus :Rûsya

EM NÎVÎSKARÊ XWE BINASIN

Mûsa Enter di sala 1918'an de li gundê Zivinga girêdayî Nisêbîna Mêrdînê ji dayîk bûye. Dibistana xwe ya seretayî li Mêrdînê, ya navîn û amadehî jî li Edenê xwendiye. Di 20'ê Îlona 1992'yan de di encama êrîşeke çekdarî û hovane de li Amedê jiyana xwe ji dest daye û tevlî karwanê nemiran bûye û li gundê Stilîlê yê girêdayî Nisêbînê spartine axê.

Berhemên wî:

Bîranînên Min 1-2

Qimil

Vakaîname

Birîna Reş

RASTNIVÎS

Nîşaneyên xalbendiyê yên pêwîst bi kar bînin.

Bedo
Yabo ma te divê ez bibim çi
Biro
Onbaşiyê cendirman
Bedo
Çawa onbaşî yabo onbaşî çi ye
Biro
Çi Tu yê hîn mezintir bibî Bedo

Zînê
Ji xwe Biro ma tu nizanî wê lawê min hîn mezintir bibe
Biro
Ha ho Zînê niha lawê min bikare wê bibe rêveberê navçeyê
Bedo
Erê yabo Ez dikarim bibim rêveber lê hîn tiştên girîngtir hene
Weke bijîşk endezyar dadger û parêzer

CUR Û AWA

*Ji wan nivîs û berhemên bi mebesta li ser dikê bê lîstin û hatine amadekirin re **şano** tê gotin.*

We mijareke ji axaftinên pêşberî hev pêkhatî xwend. Em di vê mijarê de van taybetmendiyan dibînin:

1-Mijar, bûyerê bi awayekî rasterast şîrove dike. (Em vê, ji axaftina kesan têdigihîjin.)

2- Nivîsên ku bûyeran didin têgihandin, **şano** ne. Hemû berhemên nivîskî, ji bo xwendinê tên nivîsîn, lê şano ji bo temaşekirinê tê nivîsîn.

3- Şano hem bi awayê 'hûnandî' û hem jî bi awayê 'pexşan' tê nivîsîn. Berhema we xwendî, bi çi awayî hatiye nivîsîn?

4- Şano jî weke hemû berheman ji sê beşan; destpêk, naverok û encamê pêk tê.

5- Ew berhemên li ser dikan tên lîstin, dibe ku ji yek an jî ji gelek beşan pêk bên.

RÊZIMAN

Di kurdî de qertaf dibin du cure: "Qertafên Sazker" û "Qertafên Kêşanê"

a- Qertafên sazker: Ev cure qertaf, dema ku tên pêşî yan jî paşiya peyvan ji wan peyveke nû saz dikin.

Mînak:

Peyva xwerû	Qertafa sazker	Peyva pêkhatî
Aş	-van	Aş**van**
Gund	-Î	Gund**î**
Sol	-bend	Sol**bend**
Derya	-çe	Derya**çe**
Girtin	wer-	**Wer**girtin
Xweş	ne-	**ne**xweş

b- Qertafên kêşanê: Ew qertaf in ku tu wateyê li peyvê bar nakin, lê tenê ji bo rewşekê tên bikaranîn.

Mînak:

Qertafa kêşanê	Peyv	Hevok
-a	mal	Mal**a** me li gund e.
-ê	heval	Ew heval**ê** min e.
-ên	dar	Darên Kurdistanê pir in.
-tir	dirêj	Ew ji min dirêjtir e.
-ek	xelat	Min xelatek wergirt.

HÎNDARÎ

1- Tu jî lîstokekê bi rengê şanoyê amade bike û ji hevalên xwe re bêje.

WANE 2

MIJARA SERBEST

NEWROZ

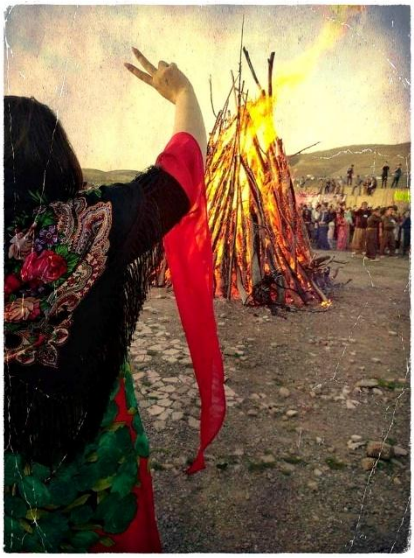

Newroz, rojeke pîroz a serkeftina gelê kurd e. Di vê rojê de li hemberî Dehakê zordar, Kawayê Hesinkar bi ser ketiye û ew roj bûye dawîlêanîna zordariyê, bi sedê salan û bi pêşengtiya kurdan, bûye roja destpêka azadiya Rojhilata Navîn.

Her wiha di vê rojê de Kawayê Hemdem (Mazlûm Doxan) jî li hemberî zordariya faşîzma dewlata Tirk, ala berxwedanê bilind kiriye û bûye sembola berxwedana bêhempa ya li hemberî zordariyê.

Belê, berxwedana ku di vê rojê de dest pê kiriye, bi serkêşiya şehîdên nemir, di zîndana Amedê de berdewam kir û tîrêjên wê berxwedanê, xwe avêtin çiyayên Kurdistanê. Ji bo bîranîna şehîdên berxwedanê, bi hezaran çalakî hatine lidarxistin û bi hezaran ciwan tevlî refê pakrewanan bûne.

Berxwedana ku di bin tîrêjên Roja nû de, pêş diket, di salên 90'î de, derbasî qadên serhildana gel bû û ev berxwedan bilind bû, heya giha her çar aliyên Kurdistanê. Bi vê berxwedanê, Kurdistana ku hatibû tarîkirin, hêdî hêdî ronî dibû. Ev roja ku di bin perdeya reş de hatî veşartin, êdî perdeya xwe qetand û careke din, weke guleke biharê, serê xwe hilda û bêhna wê belavî hemû qadên cîhanê bû.

Ji ber bandora berxwedêrên azadiyê, êdî ev roj ji aliyê gelek kesan ve jî tê pîrozkirin. Bi taybet di roja me de dewletên

desthilatdar dixwazin wateya vê rojê berevajî bikin û weke cejneke xwe, ji xwe re bi kar bînin. Lê gelê kurd yê ku bi tîrêjên zanista Rêberê gelên bindest şîn bûyî û bi xwîna pakrewanan hatî avdan,

tu caran rê neda û nade ku ev roj ji wateya xwe ya rast derkeve û vê rojê her tim li qadan, ji bo bidestxistina azadiyê, weke roja berxwedanê, pîroz dike.

WANE 3

GOLA QULINGAN

Dem meha Gulanê bû, berf nemabû, deşt şîn bûbû, li çiyayên biçûk hîn jî berf hebû. Çiyayê Sîpanê jî weke şîr spî bû.

Ev deşt, deşta Patnosê ye, li vê deştê giya xwe li çokan dide. Bê qutbûn weke mehfûrekê, şîn e. Di deşta rast de Çiyayê Sîpanê bi hemû xweşikbûna xwe derdikeve pêşberî te. Ew li rasta serê te bilind û bilind e. Tu nikarî serê xwe rakî û li gupika wî binêrî, tu ditirsî... Dema ku tu ji dûr ve wisa li Çiyayê Sîpanê dinêrî, ji Çiyayê Agirî bi heybetir tê xuyakirin. Aliyekî wê Gola Wanê, aliyê din jî deşta Patnosê ye. Ew mezinahî ji nava deştê derketiye û bilind bûye. Lê belê hilkişîna serê Çiyayê Sîpanê hêsan e. Mirov dikare bi hêstiran heya nêzîkî gupika serê wî biçe. Ew qas ne asê ye. Li ser serê wî gelek zûng hene.

Ji heriyê tirimbêl nikarin bên û biçin. Ez ji Agirî têm, em sê heval in, di bin her yekî ji me de, hespekî kihêl ê resen heye. Hevalekî hespê xwe yê siwariyê da min, hespê ku weke xezalê, ew qas rê jî çû, lê careke tenê jî nehiltepilî, tenê bin guh û rûyê wî xwih da.

Di deştê de golên avê hene; ew ên baranê ne. Li kêleka wan bi hezaran cureyên firindeyan hene. Firindeyên masîgir, quling, qaz, ordek... deşt ketiye destê qulingan, di her gavê de yek heye. Li ser lingên xwe yên zirav û dirêj kuriya xwe dihejînin û digerin. Perê wan ên dirêj şor dibin. Bi dereke wan ve, çirîskek ji nişka ve hildibe û vedimire. Di nava firindeyan de, firindeya ku kesekî yan jî tiştekî nêzîkî xwe nake quling e, min li gelek cihan quling dîtine. Li vir mirovan gelek nêçîra qulingan dikir, ji ber vê tenê yek quling jî derfet neda ku ji sê sed metreyan kêmtir kes nêzîk bibe. Lê li derdora gola wanê dihêlin ku tu, ta sed metreyan jî nêzîk bibî, sedema wê jî heye. Kuştina qulingan li dora Gola Wanê gunehekî mezin tê dîtin. Ji ber wê yekê, kesên zana, qulingan nakujin û di encamê de ew der tejî quling bûne. Di ser me re refek quling diborî û diçû, ne tenê refek, çend ref... di her refekê de bêjimar quling hebûn.

Hevalê li gel min navê wî Mistefa bû; bi xwe xelkê Agiriyê bû, ev der baş dinasî.

Digot: Ev quling diçin Gola Wanê û li rexê avê, li cihekî ku kes lê neyî, di hêlînan de hêkan dikin. Dora Gola Wanê qerebalixa qulingan e. Belkî li tu cihê cîhanê ew qas quling nebin. Tu diçî cihekî dibînî deşt seranser tejî quling in, wisa weke keriyên pez zêde ne.

Min deşt nîşan kir. Aha, li vê derê jî ew qas pir in... ma ji vê zêdetir jî wê quling hebin! Seranserî deştê tev quling in.

Got: "Ey hevalê min, ev jî quling in? Ev kit û mit in, xwezî em rastî bihatana, te yê ew li deştê bidîtana û zimanê xwe gez bikira."

Em nêzîkî quntara Çiyayê Sîpanê dibin, gupikê wî yê bi berf êdî nayê dîtin, bi şînatiya esman re bûye yek. Hevalê min,

vê carê dest bi stranekê li ser Sîpanê kir. Di stranê de efsaneyeke evîndariyê tê ziman. Sê demjimêran stran got û nikarî bi dawî bike. Straneke dilşewat bû, weke pêlên deryayê... di ser me re ref bi ref quling ber bi Gola Wanê ve diçûn. Seriyekî refê, li quntara Çiyayê Sîpanê û seriyê din jî li Gola Wanê ye.

PEYV

Heybet : Tirs, saw, mezinahî, bihêrs

Zûng : çal, kort, cihên ku ji derdorên xwe nizimtir.

PIRS

1- Çima nivîskar ji Gola Wanê re gotiye, Gola Qulingan?

2- Nivîskar û hevalê xwe diçin ku derê û kengî?

3- Nivîskar li Deşta Patnosê çi dike?

RASTNIVÎS

1- Nîşaneya **dabirê:** Qertafên ku bi hejmaran ve tên nivîsîn bi nîşaneya **dabirê (')** ji hejmaran tên cudakirin.

Mînak:

- Di sala 1993'yan de gelê Cizîrê serî hilda.

- 15'ê Gulanê cejna zimanê kurdî ye.

2- Li ser her peyveke li jêr, hevokekê binivîsin.

Gol, Wan, quling, gulan

CUR Û AWA

Di mijara gola qulingan de geştyar dabaşa Gola Wanê û qulingên wê dike. Tê de cihên dîtî û hestên pêhesyayî bi awayekî berfireh tîne ziman.

Hûn berê fêr bûbûn ku Ew curenivîsa ku nivîskar tê de dîtin, agahî û pêhesînên xwe yên li ser cihê ku lê geriyayî radigihîne **geryaname** ye.

RÊZIMAN

Navdêr: Ji peyvên ku tişt û kesan didin naskirin re, navdêr tên gotin.

Nav li gorî wateya xwe dibin du beş:

1- Navên şênber.

2- Navên razber.

1- Navên Şênber: Ji navên heyînên ku mirov bi her pênc lebetên xwe yên pêhesînê, hebûna wan diyar dike re **navên şênber** tê gotin.

Mînak:

mirov, ba, bêhn, tam, deng...

2- Navên Razber: Ji navên heyînên ku mirov bi her pênc lebetên xwe yên pêhesînê, nikare hebûna wan diyar bike, lê hebûna wan tê bawerkirin re **navên razber** tê gotin.

Mînak:

rûmet, jîr, exlaq, azadî, evîn, xem, bawerî ...

WANE 4

8'Ê ADARÊ

Roja Cîhanî ya Jinan roja navneteweyî ya jinên kedkar ên cîhanê ye. Di sala 1977'an de Neteweyên Yekbûyî roja 8`î adarê weke *Roja Cîhanî ya Jinên Kedkar* pejirand.

Her çend ev roj di asta navnetewî de di salên 1970'î de hatibe pejirandin jî, bûyer û daxwaza pîrozkirina vê rojê ya weke rojeke hevbeş ya jinên cîhanê rastî salên 1800'î tê. Di 8 adara sala 1857'an de jinan li New Yorkê grevek li darxistin. Jinan bi greva xwe daxwaz dikirin ku saeta wan ya kar dakeve 8 saetan û heqdestekî weke hev ji wan re were dayîn. Lê belê di encama grevê de kargeha jinan hate şewitandin û bi qasî 129 jin di encam vê bûyerê de hatin kuştin di karge. Her çend jinan bi grevê daxwaza xwe dabin pejirandihê de şawitin. Têkoşîna bi rêxistinî ya ji bo mafên jinê di salên 1900'î de destpê dike. Di sala 1903'an de li Emerîkayê ji bo parastina mafên jinê yên aborî, polîtîk û kesayetî "Kualîsyona Sendîkayên Jinan" hate sazkirin. Di yekşema dawî ya sala 1908'an de jinên sosyalîst li New Yorkê, ji bo mafên xwe yên dengdan, polîtîk û aborî meşek pêkanîn. Her wiha ev roj weke yekem xwepêşandana "roja jinan" tê qebûlkirin. Li Dewletên Yekbûyî yên Emerîkayê

lêgerîna jinan ya ji bo mafên xwe, di sala 1909'an de ji bi beşdariya 2 hezar kesî xwepêşandanek pêk hat û piştî vê xwepêşandanê bi beşdariya 20-30 hezar jinên karkerên tekstîlê greveke giştî hate destpêkirin. Karkerên jin, di greva xwe dixwestin ku şertûmercên xebata wan were başkirin û heqdestek baş ji wan re were dayîn. Kualîsyona Sendîkaya Jinan pêwîstiya jinên di vê grevê de pêşwazî kir û kefaleta jinên ku di vê xwepêşandanê de hatibûn girtin da. Têkoşîna Jinên Emerîkî, jinên Ewropayê jî bi tesîr kiriye.
Di sala 1910'an de li Kopenhagê Konferansa Jinên Sosyalîst a Navnetewî ya Diduyan hate li darxistin. Di konfresansê de Clara Zetkin derbarê rojeke jinan ya cîhanî de ku jin karibin tê de daxwazên xwe bînin ziman, pêşniyar kir û pêşniyara wê hate qebûlkirin. Piştî vê biryarê ku rojeke teqez nehate diyarkirin, yekem Roja Cîhanî ya Jinan di 19 adara 1911'an de li Almanya, Awistralya û Danîmarkayê hate pîrozkirin. Giringiya vê rojê ew bû ku qralê Prusyayê di sala 1848an de hin reform mohr kiribû û di nava van reforman de jinê karibin mafên xwe yên dengdanê bikarbînin. Lê belê ev reform nehate pêkanîn. Pîrozkirina 8 adarê weke Roja Cîhanî ya Jinan jî di sala 1972an de bi rêxistineke mezin ya bi navê "Tevgera Adarê" ya li Sidneyê hate kirin, destpêkir. Piştî ku Neteweyên Yekbûyî navbêra salên 1975-1985'an weke "Deh Sala Jinên Neteweyên Yekbûyî" îlan kir, di 16 kanûna 1977'an de jî 8 adarê weke "Roja Cîhanî ya Jinan" îlan kir ku were pîrozkirin. Di salên piştî vê de welatên endamê Neteweyên Yekbûyîne 8 adarê weke Roja Cîhanî ya Jinan pîroz kirin.

PEYV

Kargeha: cihên mezin ên kar

Pejirandin: Qebûlkirin, erêkirin

Karker : Xebatkar

Encam : Akam, netîce

PIRS

1- Dîroka Roja Jinên Kedkar a Cîhanî digihêje kîjan salê?

2- Karkerên jin, di greva xwe dixwestin kîja mafa destbixin?

3- Di 8'ê Adara 1908'an de çi bûyer qewimî û çi encam da?

RASTNIVÎS

Hevokên li jêr temam bikin.

Her çend ev roj di asta navnetewî de di salên .... de hatibe pejirandin jî, bûyer û daxwaza pîrozkirina vê rojê ya weke rojeke hevbeş ya .... rastî salên 1800'î tê. Di 8 adara sala 1857'an de jinan li .... grevek li darxistin.

RÊZIMAN

Raweta fermanî: Ev rawe ji bo kesê li hember fermana kirina karekî dide.

Mînak:

Baş bixebite.

Ji ber baranê were hundir.

Bi goga piyan bilîzin.

Ji ser darê dakevin.

Di vê rêya xweş re biçin.

HÎNDARÎ

1- Tu jî li ser mijareke diyar, ramanên xwe binivîse û di refê de ji hevalên xwe re bixwîne.

WANE 5

BÊRIYA BOTAN

Kanî Derwêş, ka Herekol, ka Kepir
Ka Zozanên Bavê Têlî, ka kê bir

Dibêjin ku Birca Belek hilweşî
Text û bextê Botiyan de, ka geşî

Seyrangeha Banûwa Zîn, ma çi bû
Naxuyin, qet xişr û xemlên wê li ku

Ka Westanî, ka Qesara, ka kanî
Kanên zozan, cihên bilind, kebanî

Awan jî bit kanî Beko, kanî reng
Kanîn ew bezm, kanî bade, kanî beng

Kanî Seqlan, Senefis û Nêrgizî
Gul û rîhan zeriyane, tev rizî

Kanî mîrek, ka mifirdî, kanî beng
Kanî lolo, lê lê li ku, kanî deng

Kanîn çeper, betîlik û ka celab
Nêrekew û pêjn û dengên qeb û qab

Ka banê me, yê Azîzan, kanî war
Kepirê de ne kozik in, ne jî dar

Bor mirişkan tenik biye kete ba
Ez Botî me, diştexilim her bi pa

Pa ez bêjim, pa dizanim, çi bêjim
Pa bi Xwedê, wek nexweş im û gêj im

Teter li ku, Axayê Sor û ew reng
Tembûr û ney, kemançe û zirne deng

Kanî dawet, qelîsêl û medfûnî
Tirşik, parêv, arok, mehîr, hêkrûnî

Ne Gurkêl e, ne Finik e, ne Cizîr
Ne rîspî, ne kêfxwê ye, ne gizîr

Mîr Celadet Elî Bedirxan

PEYV

Mexrib : Li gorî helbestê, bajarên rojava

Medfûnî : Navê xwarinekê ye, tirşik

Celeb : Bir

Mifirdî : Noturvan, hêşedar

Senefîs : Gundekî li kêleka Cizîrê ye

Seqlan : Navê ava nêzîkî Cizîrê

Qesara : Navê cihekî ye

Xişr : Ciwanî

Bezm : Cirîd

Kêfxwê : Mezinê xiristiyanan

CUR Û AWA

Mijara te li jor xwendî, nimûneyeke helbestên hûnandî ye.

Ew curenivîsên ku bi awayekî pir nazik û bi hev ve girêdayî, pîvana kîte û wekheviya bareyan tê de hatine bikaranîn, jê re **helbestên hûnandî** tê gotin.

Nivîsên helbest, stran, mamik û beşek ê destanan bi awayê hûnandî hatine çêkirin.

HÎNDARÎ

1- Tu jî helbestekê li ser armanceke diyar binivîse.

WANE 6

KELHA HEWLÊRÊ

Kelha Hewlêrê, kelheke li başûrê Kurdistanê ye. Di nîvê bajarê Hewlêrê de ye, dora wê bi firoşgehan hatiye dorpêçkirin û li ser zemîneke bilind hatiye avakirin. Dikare tevahiya bajêr bixe bin çavnêriyê.

Kelha Hewlêrê kelheke dîrokî ye. Weke tê dîtin, berê ax hatiye komkirin û bi axê girek hatiye çêkirin. Li ser vê zemînê bi kerpîçên sor dîwarên xaniyan hatine lêkirin. xanî li hemû aliyên wê bi awayekî wekhev hatine avakirin. Di pencereyên xaniyên wê re tu dikarî di bin xwe re li tevahiya Hewlêrê binêrî. Dema tu temaşeyî kelhê dikî, dibînî ku di hinek aliyên wê de, ji ber hejîna axê, dîwarên wê herifîne. Li aliyê wê yê başûr riyek, li aliyê wê yê bakur jî riyek derbasî serê kelhê dibin. Li rex riya li aliyê başûr firoşgehên xalîfiroşan rewşeke cuda didin kelhê. Li ser devê pêpilkên riya diçe kelhê, peykerekî balkêş ê kesê ku dîroka Hewlêrê nivîsiye heye. Di destê peyker de pirtûk, li serê wî şaşik, cil û bergên wî weke temtêla kesên zanayê kevnar e. Mirov di kêleka wî peykerî re derbas dibe. Di deriyê kelhê yê bi awayê azinc hatiye çêkirin re derbasî hundirê kelhê dibe. Dema mirov temaşeyî hundirê kelhê dike, bêxweyîtiya wê

rewşeke xembar bi mirovan re dide çêkirin. Di nava riya wê de dîtina hinek leşkeran vê rewşê zehmetir dike. Ji vir derbasî deriyê bakur dibe, li wê derê jî di jor de dema tu temaşeyî jêra xwe dikî, çavên te li kolana bijîşkan dikeve.

Dema tu berê xwe didî riya ku tê kelhê, tu caran mirov bawer nake ku tirimpêl tê re derbas dibe, lê dîsa tu dibînî ku ji bo hatina kelhê, di vê riyê re tirimpêl tên bikaranîn. Dema ji kelhê ber bi jêr ve xwe berdidî, hinekî ber bi rojava ve diçî, rastî sûlava bi dest çêkirî têyî. Hinek wênekêş li wir wêneyên kesên geştyar dikişînin. Hinekî radiwestî heya ku tirimpêl rê bidin te û derbasî aliyê rojava bibî. Li wir firoşgehên di sûka sergirtî de ku hemû cureyên tiştan difiroşin, tu dibînî. Di hundirê sûka sergirtî de dikarî zêr, tiştên xwarinê yên cur bi cur û cil û bergan bikirî. Ji derveyî sûka sergirtî herî zêde şerbetfiroş bala mirovan dikişînin. Hinekî ber bi başûr ve firoşgehên alavên spî dibînî, li aliyê wê yê rojhilat firotina tiştên kevnar û antîke tên dîtin.

Kevnariya vê kelhê, dewlemendî û dîroka kurdan ji me re rave dike.

PEYV

Azinc **:** Akit/ Peyman

Peyker **:** Wêneyê heyînan ê ku ji heyberên cuda tê çêkirin.

PIRS

1- Kelha Hewlêrê li ku derê ye?

2- Kelha Hewlêrê li ser zemîneke çawa hatiye avakirin?

3- Çima hinek aliyên kelhê hilweşiyane?

4- Girîngiya kelhan ji bo dîroka gelan çi ye?

RASTNIVÎS

Kurtemijara li jêr bi awayekî rast di lênûsa xwe de binivîsin û nîşaneyên xalbendiyê yên pêwîst bi kar bînin.

Kelha Hewlêrê kelheke li başûrê Kurdistanê ye Di nîvê bajarê Hewlêrê de ye dora wê bi firoşgehan hatiye dorpêçkirin û li ser zemîneke bilind hatiye avakirin Dikare tevahiya bajêr bixe bin çavnêriyê

RÊZIMAN

Hevok

Dema ku çend bêje li gorî rêz û rêzikekê li pey hev rêz bibin û wateyekê bidin, ji vê koma bêjeyan re “**hevok**” tê gotin. Dîtinek, ramanek û rûdanek an jî çend rûdan û raman bi hevokê tên nimandin. Hevokek bi tîpa gir dest pê dike û li gorî wateya xwe bi xal, baneşan û pirsnîşanê diqede.

Hêmanên hevokê:

- Kirde
- Bireser
- Têrker
- pêveber

WANE 7

KÎVROŞK Û KÎSO

Rojekê ji rojan kîvroşk rabû û çû gel kîso. Jê re got:

- Ez hatime ba te ku em şert bilîzin. Ez û tu dê bibezin heta wî girê han, ka kî ji me dê ji berî yê din xwe bigîhîne wir.

Kîso ev yek erê kir û got: Belê, ez amade me.

Kîvroşk bi vê gotinê kenî. Xwe nepixand û ji kîso re got:

-Tu ji dil dibêjî, yan henekan dikî?

Kîso li ser gotina xwe sekinî. Soz û biryara xwe dan û bi rê ketin. Kîso hêdî hêdî, bê rawestandin diçû. Kîvroşkê lê dinêrî, dikeniya û di dilê xwe de digot: "Heta ku kîso xwe bigihîne nîvê rê, wê cîhan lê bibe şev. Ez ê niha zikê xwe têr bikim. Ji xwe paşê dikarim bi carekê xwe bigihînim serê gir".

Wisa jî kir. Di nava werzan de pel dan hev û xwarin.

Kîso qet ranewestiya û çû, li pişt xwe jî nenêrî.

Piştî ku kîvroşkê têr xwar, serê xwe rakir û li kîso geriya. Dît ku kîso bi gavên hêdî, xwe gihandibû gir û li benda wê ma ye. Kîvroşk poşman bû lê çi feyde, kîso karê xwe biribû serî.

PEYV

Werz: Cihê ku zebeş, gindor û hwd tê de çêdibin.

Gir : Cihê ku ji derdora xwe bilintir e.

PIRS

1- Kîvroşkê xwe li kû derê mijûl kir?

2- Çima kîso li pêşiya kîvroşkê gihaşt serê gir?

CUR Û AWA

Tu fêr bûbûyî ku ji curenivîsên bûyereke nebûyî û negengazê bûyînê radigihînin re **metelok e** tê gotin.

RÊZIMAN

Li gorî rewşa pêveberê hevok:

Li gorî pêveberan hevok dibin du cure: Hevokên navdêrî û hevokên lêkerî.

Hevokên navdêrî

Mînak:

Dar bilind e.

Ez xwendekar im.

Azadî xweş e.

Hevokên lêkerî

Mînak:

Kîso qet ranewestiya**.**

Kîvroşk poşman bû**.**

Soz û biryara xwe dan**.**

HÎNDARÎ

1- Tu jî metelokekê peyda bike û di lênûsa xwe de binivîse.

WANE 8

JÎNAMEYA LEYLA QASIM

Leyla Qasim di sala 1952'yan de li Xaneqînê ji dayîk bûye. Yek ji wan keçên ku di dîroka ramyarî ya Kurdistanê de wekî pêşeng û lehenga şoreşger tê nasîn. Di 12'ê Gulana, sala 1974'an de li Bexdayê şehîd bûye.Xwendina xwe ya seretayî, navîn û amadehî li Xaneqînê temam kiriye. Li zanîngeha Bexdayê, Kolêja Wêjeyî, beşa Komelayetî xwendiye. Cihê xwe di nava rêzên Yêkîtiya Xwendekarên Kurdistanê de girtiye.

Di roja 28'ê Nîsana 1974'an de, Leyla û çar hevalên xwe Hesen Heme Reşîd, Nerîman Fu'ad, Azad Silêman Mîran û Cemal Hemewendî, hatin girtin. Di girtîgehê de rastî îşkence û azareke pir mezin tên. Her çendî biçûktirîn, tawan li ser wan nehatibe piştrastkirin jî lê rêjîma Iraqê, ji bo tirsandina kurdan û bi taybetî çîna rewşenbîr ku piştgiriya doza xwe ya neteweyî dikirin. Di demeke kurt de qasî 14-15 rojan bi pêkanîna dadgeheke seranser, her pênç ciwanên kurd bi darvekirinê hatin darizandin. Li gorî dîtina wan kesên ku Leyla ji nêz ve dinasîn û ew dît, Leyla keçeke bêtirs, zîrek, axaftinxweş, esmer, bejnbilind û di karê rêxistinê de bi disiplîn û rêk û pêk bû.

Di dadgehê de li rûyê dadgerê Baasî nêrî û bi dengekî bilind wiha jê re got: "Min bikujin lê vê rastiyê jî bizanin ku bi

kuştina min, bi hezaran kurd wê ji xewa giran şiyar bibin. Ez pir kêfxweş im ku bi serfirazî û di 'Riya Azadiya Kurdistanê' de canê xwe feda dikim."

Piştî şehadata wê, Selamê birayê wê jî li Bexdayê ji aliyê Baasiyan ve hat şehîdkirin. Wêjevan û helbestvanên weke Hêmin, Mikuryanî, Cegerxwîn, Şêrgo Bêkes, Tîrêj û hwd. di helbestên xwe de dabaşa lehengiya Leyla Qasim kirine.

PEYV

Xaneqîn : Navçeyeke girêdayî bajarê Silêmaniyê ye.

Baas : Pergala faşîst a desthilatdariya Iraqê.

Çîn : Tebeqe/ Qat

Dadgeh : Mehkeme

Dadger : Hakim/ Dadwer

PIRS

1- Leyla keçeke çawa bû?

2- Çima Leyla ji aliyê rêjîma Baas ve hat girtin?

3- Kesên bi Leyla Qasim re hatin girtin kî bûn?

CUR Û AWA

Tu fêr bûbûyî ku ji wan curenivîsên jiyana kesekê/î ji dayîkbûnê heya mirinê, yan beşek ji jiyana wê/î radigihînin re **jîname** tê gotin.

Di jînameyê de kar û berhemên birûmet ên xwediyê jînameyê tên diyarkirin.

HÎNDARÎ

1- Çar taybetmendiyên Leyla Qasim di lênûsa xwe de binivîse û ji hevalên xwe re vebêje.

WANE 9

BINIVE LOLO

Binive xweşiya dil û du çavan
Dadê ji te re her roj agahban
Da zû tu mezin bibî Bedirxan
Binive kezeba min, binive lolo

Şiyar nebe nûhû ne qenc e
Landik ji te re bizane qenc e
Bê xew nebe, paşiyê wê rêneçe
Binive kezeba min, binive lolo

Dewra felekê li ser me kîn e
Bextê me reş e kezeb birîn e
Mesken ji me re Nûh Nebîn e
Binive kezeba min, binive lolo

Emîn Elî Bedirxan

Emîn Elî Bedirxan kurê Mîr Bedirxan e, kesayeteke kurdperwer, ji binemala Bedirxaniyan bû. Di sala 1851'an de ji dayîk bûye û di 1926'an de li welatê Misirê koça dawî kiriye.

PEYV

Agahban: Haydar

Rêneçe **:** Rêveneçûn

PIRS

1- Çima nivîskar ji Bedirxan re dibêje binive?

2- Çima nivîskar dibêje: "Dewra felekê li ser me kîn e"?

CUR Û AWA

Ew rêzikên li dawiya malikên helbestê tên dubarekirin, jê re **Qulf** (**Nakarat**) tê gotin.

Mînak:

Şiyar nebe nûhû neqence

Landik ji te re bizane qenc e

Bê xew nebe, paşiyê wê rêneçe

Binive kezeba min, binive lolo

Dewra felekê li ser me kîn e

Bextê me reş e kezeb birîn e

Mesken ji me re Nûh Nebîn e

Binive kezeba min, binive lolo

WANE 10

PÊNASEYA ŞANOYÊ

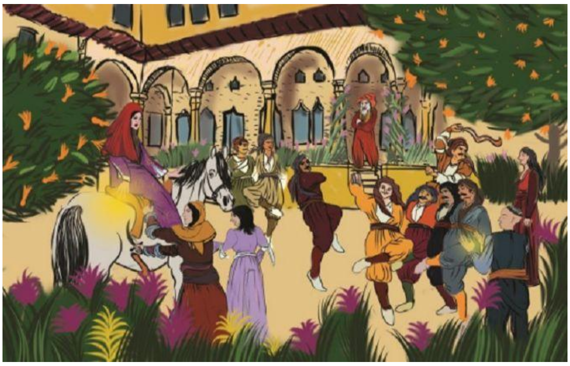

Şano, hunereke herî kevnar a ku di dîroka mirovahiyê de cihê xwe girtiye. Di destpêka civakbûyînê de mirov ji bo jiyan û baweriya xwe bidomîne, li derdora agir lîstikên cur bi cur lîstine. Em dikarin bêjin ku ev dibe destpêka şanogeriyê.

Xaka Mezopotamyayê, ji hunera şanoyê re bi govend, dengbêjî û çîrokan… bingeheke bi hêz daye çêkirin.

Li Yewnanistan û Romaya kevn hunera şanoyê, xwe digihîne asta herî bilind. Ji bo şanoyê dikeyên bi heybet ên ku bi hezaran kes bi hev re dikarin guhdar û temaşe bikin, dane çêkirin. Şopên van dikeyan mirov dikare niha jî bibîne.

Elmanan beriya çêkirina bajar, nexweşxane û zanîngehan, şanogeh çêkirine.

Hebûna herî binirx gewde û giyanê mirovan e, nexweşxane cihê saxlembûna gewde û şano jî cihê saxlembûna giyanî ye. Mirovek bê giyan weke qalibekî ye; ji hizirîn, bihîstin û mirovahiya ku başî û xirabiyê ji hev cuda dike, dûr e!

Ji ber vê yekê şano, bi qasî dibistan û nexweşxaneyan girîng e. Çawa ku nexweşê gewdeyê dimire, nexweşê giyanî jî dimire.

Şano, di nava beşa wêjeyî ya herî balkêş de cih digire. Gazî derûniya civakê û kesan dike.

Di berhemeke şanoyê de, endamên weke: mijar, kes, derdor, dem, şêwe û armanc hene.

Qada şanoyê: Hemû bûyerên di nava civakê de pêk hatine yan jî dibe ku pêk werin, dikarin bibin mijara şanoyê û ji civakê re werin pêşkêşkirin.

Pîvanên çanda civakekê, şanoyên wê ne, perwerdeya mirov bi wê tê pîvan. Hestên mirovahiyê bi wê re di mirovan de tên çandin. Mirov di şanoyê de rabûn, rûniştin, ceribandin, têgihandin, nazikî û hezkirinê fêr dibin. Her ku dibînin, dihizirin û têdigihîjin.

PEYV

Mezopotamya: Mezra Botan, xaka dikeve di navbera çemên Dicle û Feratê de.

Gewde : Laşê mirov

PIRS

1- Hebûna herî binirx gewde û giyana mirovan e. Çima?

2- Pîvanên çanda civakekê çi ne?

3- Nivîskar şanoyê çawa dide têgihandin?

RASTNIVÎS

Bikaranîna tîpên mezin:

a) Hevok bi tîpa mezin dest pê dikin:

- Gotinên pêşiyan rûmetên neteweyî ne.

b) Piştî nîşaneyên xal, cotxal, pirsnîşan û baneşanê, hevok bi tîpa mezin dest pê dikin:

- Pîvanên çanda civakekê, şanoyên wê ne. Hestên mirovahiyê bi wê re di mirovan de tên çandin.

- Rêzan got: Divê em biçin dibistanê.

- Ma ji azadiyê xweştir çi heye? Xweşiya azadiyê vebêje.

- Hevalino! Erka we ya sereke, bidestxistina azadiyê ye.

c) Rêzikên helbestan bi tîpa mezin dest pê dikin:

Ez naçim dîwana mîra

Nabim dîlê koçk û sera

Bila li min xin kêr û xencera

Feqiyê Teyran tengezarê dila

ç) Nav û paşnavên mirovan bi tîpa mezin dest pê dikin:

Osman Sebrî

Mehmûd Baksî

e) Navên ku xizmantiyê diyar dikin, dema ku bi navên kesan re bûbin qalib, bi tîpa mezin tên destpêkirin.

Yadê Bihar

Apê Osman

ê) Navên taybet ên ku li lawiran hatine kirin bi tîpa mezin dest pê dikin:

Qero (se)

Perê (pisîk)

f) Navên sazî, dezgeh û rêxistinan bi tîpên mezin dest pê dikin:

Saziya Zimanê Kurdî

Rêxistina Mafê Mirovan

Yekîneyên Parastina Gel

g) Navê pirtûk, kovar, rojname, belavok û rêvebirnameyan, bi tîpên mezin dest pê dikin:

Pirtûka Mem û Zîn

Kovara Hawarê

Rojnameya Ronahî

h) Navê roj û serdemên taybet, bi tîpa mezin dest pê dikin.

19'ê Tîrmehê roja azadiyê ye.

Serdema Neolotîkê

21'ê Adarê destpêka sersala kurdî ye.

WANE 11

AŞÛT

Jiyan diherike lê berf bi tûnd û dijwarî dibare!..

Mîna barana reş,li ser mirovan dibare û li pêş dibû dava mirinê. Mirin û jiyan, jiyan û mirin xwe pev diguherin. Lê dîsa darbest her dihatin amadekirin. Darbest, ji cendekên pîroz, yek li pey a

din dihatin dagirtin. Ji ber ku pêlên mirinê, ev dever ji xwe re kiribû qada giyanstendinê... Zagros, zagonên xwe yên hişk, tûj û bêwijdan li ser dilê Xinêrê çikandibûn. Her zagoneke wê bûbû dilek di sînga Xinêrê de. Carinan digirî, carinan jî dilopên xwînê jê dirijiyan! Çawa?

Destpêkê ewr li esmanên buhiştê gihan hev, çiya reş kirin û bi rûkenî pêşbazî li dar xistin. Di demeke pir nêzîk de ji barîna baranê geliyên Xinêrê, bûn qada lehiyên avê. Piştre Zagros, bagera xwe rêkir. Bagereke ew qas xurt bû, çavan çav nedidîtin, guhan deng nedibihîstin.

Piştî van tofanan, tofana mezin got: "Wa ez hatim, ê ji xwe bawer bila were şer!" Êdî berf dipeyve, hemû ziman hatin birîn. Êdî berf dimeşe, hemû meş rawestiyabûn! Êdî berfê dikir dîlan, hemû dîlan rawestiyabûn, berf dibare. Çiya bê deng û stûxwehr kiribûn. Berfa dilovan kefenê spî li ser xwezayê kiribû. Dar û daristan xeniqîbûn, lawir bê deng bûbûn, ji xwe tu

şopa biharê nemabû. Ma hin hêz hebûn, beramberî xezeba Zagros xwe ragirin?...

Zozana Dêrikî, bi bêrê, pêşiya deriyê rûniştgeha xwe paqij dikir. Hin hevalên wê jî berfa serê ban diavêtin, gava çavên wan bi Zozanê ket ku berfê diavêje, bi gêwil dibûn.

Heval bi lez diketin tevgerê û encama herikîna xuhdanê ji eniyan, dibû qedandina kar! Zozanê bêr da tenişta rûniştgehê, derbasî hundir bû û mazota sopê zêde kir, piştî demekê hevalên wê yên din jî li dora germahiya agirê sopê kom bûn. Zozanê berê xwe da wan rûyên ji sarmayê sor bûyîn, li ber çavên xwe yên her tim bi ken û hêvî derbas kir û kenî. Ew kenê wê, ken li derdorê belav kir. Bi dengê bêtêlê re Zozan ber bi bêtêlê ve çû.

"Ax, Ax, Ax guhdar e!"

"Belê Zagros, Ax guhdar e!"

"Rewşa we çawa ye?"

"Tu pirsgirêk nînin, rewşa hemûyan baş e, bila tu kes bi serê xwe tevgerê neke û her du du bi hev re bin, bila yek tenê bi tu deveran ve neçe.

"Rast e, di van xalan de min hêza cangoriyên li vir şiyar kirine!"…

"Baş e, duh ji Saziya Yekîtiya Rewşenbîriya Demokratîk he-valek di bin aşûtê de şehîd ket. Ger cihê we tirsnak be, wir biguherin."

"Baş e."

"Serkeftin."

″Serkeftin″

Têbînî: Ev mijar, bi mijara **''Pêhesîna Dayîkê''** didome.

PEYV

Aşût : Berfa ku bi carekê ji çiyayekî yan girekî tê xwar, şape

Xezeb: Kîn, hêrs

Bager: Ba û barîna di nava hev de

Ax : Ji bo nasnavê bêtêlê ye.

PIRS

1- Bîranîna te li jor xwendî, di kîjan demsalê de û li kû derê çêbûye?

2- Nivîskar, bûyerê çawa dide têgihandin?

3- Li gorî mijarê, tu Zozanê kesayeteke çawa dibînî?

RASTNIVÎS

Navên parzemînan, welat, bajar, navçe, gund, tax, rê, kolan, av, çiya û navên din ên erdnîgariyê bi tîpên mezin dest pê dikin.

Mînak:

Parzemîna Asya

Parzemîna Ewrûpa

Welatê Kurdistanê

Bajarê Silêmaniyê

Bajarê Waşûkanî

Kolana Şehîd Rênas

Robarê Xabûrê

Çemê Dicleyê

Çiyayê Agirî

CUR Û AWA

Te di mijarên borî de bîranîn dîtibûn û têgihiştibûyî ku ji wan nivîsên tişta bi serê nivîskarekî hatî yan jî nivîskar bi xwe bûyî bînerê bûyerê, radigihîne re **bîranîn** tê gotin.

HÎNDARÎ

1- Hûn jî, çend hevokên ku navên erdnîgariyê tê de heyîn binivîsin.

WANE 12

PÊHESÎNA DAYÎKÊ

Zozanê, pala xwe da dîwarê rûniştgehê, lê dîwar cemidî bû. Lewra xwe li ser cihê xwe dirêj kir. Her du destên xwe kirin bin serê xwe. Hişê wê di nava çiyan de bû gerok, çiya bi çiya digeriya, ji Cûdî dest pê kir, Gabar, Herekol û Sîpan ta giha gupika Agirî, gemiya xeyala wê li Gola Wanê rawestiya û êdî bû şev, çavên wê qerimîn û çavan nema dikarîn li hember xewê li ber xwe bidin.

"Keça min! Berxika dayîka xwe! Pêjnekê dikim. Tu nexweşî! Dilê min tê guvaştin! Gewriya min zuha bûye, tayê jana xwe berdaye nava canê min. Dayê, ez qurban, çima rengê te spî ye?... Ez nabêjim karê xwe neke, na, riya xwe berdewam bike, bila tu Lîloza ber bêhna hevalên xwe bî û bila hemû ji te hez bikin. Lê min xwîşka te Jiyan dît, rewşa wê baş e. Tu dizanî Jiyanê di encama pêlêkirina mayînekê de lingê xwe winda kiriye û niha bi lingekî ye!"

Zozan, dibeşişe ji her du quncikên çavên wê rondik dihatin xwar. Çend caran gotina dayê ji nava lêvên wê derdiket. Vî dîmenî bala hevaleke wê kişand û ew şiyar kir.

"Zozan, Zozan! Rojbaş"

Çavên Zozanê di nava şilatiya rondikan de hêdî hêdî vebû. Çawa çavên wê bi hevala wê Têkoşîna Mêrdînî ket, bi coş got:

"Rojbaş Têkoşîn"

"Rojbaş"

"Heval şiyar bûne!"

"Na, hêj razayî ne."

"Ma demjimêr çend e?"

"Pênc û nîv e."

"Niha wan şiyar neke. Haya te ji wan hebe, carinan bê ni-xumandin dimînin."

Zozan, ma bi tenê, xewna wê dîsa li ber çavên wê zindî bû. Ji xwe re got:

"Dayê! Bawer bike, min tu ji bîr nekirî. Ma ez ê çawa te ji bîr bikim? Ax tu yî! Evîn tu yî! Girêdan tu yî! Dayê, yên keda dayîkê ji bîr bikin, nikarin riya pîroz berdewam bikin.

Nikarin ji çiyayên welatê me re bibin heval, ez bi şîrê te mezin bûm û ev rastî li ser dilê min nivîsiye. Wêneyê Jiyanê jî pir caran tê li ber çavên min.

Dayê hîs dikim, canê min sar e. Ez dibêjim qey qeşaya Zagrosê xwe berdaye nava min. Dayê, niha hestiyên min ji ber wê dilerizin. Nizanim, ez keça te me, keça vê axê me, keça vî welatê ku dayîktî ji şaristaniyê re kirî me! Lê dîsa jî min sar e dayê... Min sar e, dixwazim tu min hembêz bikî!... Dixwazim tu min bi germahiya xwe germ bikî!”

Di demjimêr 7'an de, Zozanê hevalên xwe şiyar kirin, da karê berfavêtinê bikin.

Gava dengê Zozanê çû wan, piraniya wan bi dengekî gotin: “Em ê berfê biavêjin?”

“Erê, em ê berfê biavêjin. Em neavêjin, berf ê me dîl bigire û piştre em ê hêdî hêdî ber bi mirinê ve herin.”

Piştî taştê xwarin, mîna moriyan dest bi karê xwe kirin. Zozan, di nava wan de bû. Zozan, ji bo xwe gêwil didîtin. Pir ji Zozanê hez dikirin û pê ve girêdayî bûn. Ji ber ku hevaltî, hezkirin, bi hev re alîkarbûyîn û tevlîbûna jiyanê di kesayeta wê de didîtin. Zozanê heya êvarî di nava hevalên xwe de, berf diavêt û bêhnekê jî li dûrî wan nediket. Lê bi hatina êvarê re rawestiyan. Çend ji wan berê xwe dan cihê televizyonê.

Zozanê dikir û nedikir, xew nedibû mêvana çavên wê, geh xwe diqulipand vî alî geh xwe diqulipand wî alî, carinan her du destên xwe li dora xwe dipêçandin, ji hemû tevgerên wê xuya dikir ku sermayê ji mêj ve xwe li canê wê pêçaye. Serê xwe danî li ser balgeh û ji xwe re digot:

“Ev çi rewş e? Çima wisa dilerizim? Lê çi dibe bila bibe, ez keça Rojê me û pora min bi tîrêjên Rojê tê ramûsandin. Min av ji kaniya jiyanê vexwariye. Ger şehîdbûnek bibe para min, fermo bila bibe, ez amade me, ji bo wê şehîdbûnê!... Aşût bi bêbextî, weke mar bi ser wan de hat û xwe gihand rûniştgehê. Rûniştgeh biçûk bû, her du dîwarên paş û pêş bûn yek. Zozan û hevalên xwe li hember hemû hişkbûna xwezayê bûn kulîlkên Lîlozê!...

PEYV

Gupik **:** Cihê herî bilind ê derekê

Lîloz **:** Navê kulîlkekê ye.

Demjimêr: Katjimêr, sa’et

Pêjn **:** Deng

PIRS

1- Çima hevalên Zozanê ew qas jê hez dikirin?
2- Gelo çima Têkoşînê, Zozan ji xewê şiyar kir?
3- Çima Zozanê nikarîbû raze?

CUR Û AWA

Parçenivîsa li jor te xwendî berdewamiya bîranîna Zozan û serdehatina Aşûtê ye.

Ji ber wê ev jî parçeyeke berdewamiya **bîranînê** ye.

RÊZIMAN

Kirde: Ji hêmana ku bi kar radibe re kirde tê gotin.

Mînak:

Gulistan helbestekê dinivîse.

Mîran ji xewê rabû.

Em ji welat hez dikin.

HÎNDARÎ

1- Tu jî nêrînên xwe li ser taybetmendiyên Zozanê binivîse.
2- Destnivîsa li jêr di lênûsa xwe de binivîse.

"Dayê! Bawer bike, min tu ji bîr nekirî. Ma ez ê çawa te ji bîr bikim? Ax tu yî! Evîn tu yî! Girêdan tu yî! Dayê, yên keda dayîkê ji bîr bikin, nikarin riya pîroz berdewam bikin, nikarin ji çiyayên welatê me re bibin heval. Ez bi şîrê te mezin bûm û ev rastî li ser dilê min nivîsandiye".

WANE 13

QAZÎ MIHEMED

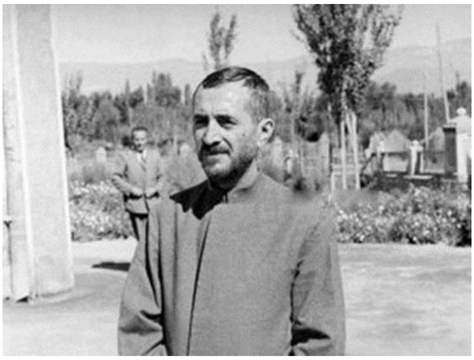

Bi navê Xwedayê Dilovan û Mîhrîban

Gelê Kurd! Xwîşk û birayên min ên xoşewîst!

Birayên ku malên we talan bûyî û hûn di bin zext û zorê de ne! Ez ê di dawiya dema jiyana xwe de, çend şîret û amojgariyan pêşkêşî we bikim.

Bo xatirê Xwedê, êdî dijminahiya hev nekin! Bibin yek, li hemberî dijminê zordar, li ser piyan bin û tu carî xwe nefiroşin wan! Dijmin hingê ji we re dilovan e, dema ji we sûdê bigire. Eger na, tu carî dilê wan bi we nasoje. Di her fersendê de ji bo berjewendiyên xwe yên qirêj, xwe digihînin we û bi we xwe digihînin armancên xwe. Dijminên gelê kurd gelek zalim û bê rehm in. Nîşana pîroz a her neteweyî, yekîtî û hevkarî ye. Ev nîşana pêşiyên we ye, ji bilî vê rewşê, ev gel tune dibe û di bin destên biyaniyan de dîl dimîne.

Ey gelê kurd!

Tu tiştê we, ji yên gelên cîhanê kêmtir nîne. Belkî dilêrî û xîreta we ji yên gelek gelên ku gihîştine azadiya xwe zêdetir e. Ew jî niha ji pencên dijmin rizgar bûne, rojekê weke we bûn. Lê ew bûn yek û gihîştin azadiya xwe. Ji vê û pê de, êdî ji destên wan tiştekî negirin û nebin dijminên hev. Hûn jî weke gelên cîhanê bigihin azadiya xwe. Dema hûn li hember hev dijminî û çavnebariyê nekin, hûn ê bikarin azadiya xwe bi dest bixin.

Gelî biraderan!

Êdî bi fend û fêlên dijmin nexapin. Dijminê kurdan ji kîjan nijad û neteweyê be, dîsa dijmin e. Bê rehm û bê wijdan e. Tu carî dilê wî bi kurdan naşewite. Wan bi hev dide qirkirin û kuştin.

Tu dijmin, ji dijminê kurdan bêrehmtir û ji Xudê netirstir nîne. Hemû bêdadî û nemirovahiyê li hember kurdan rewa dibîne. Di kûrahiya dîrokê de, li hember kurdan her tim bi kîn û dijminî tevgeraye û tevdigere.

Tu carî li hember kurdan durist nebûye. Çend soz û peyman dane, hemû ji bo fen û xapandinê bûne. Ez weke birayekî we yê biçûk, ji we re dibêjim:

"Bo xatirê Xweda, pişta hev bigirin, dema dijmin ji we re qenciyê bike, baş bizanin ku ew dê jehrê bi we bide vexwarin. Ger hezar carî, bi Quranê sond jî bixwe dîsa jî dê we bixapîne."

Ez di dawiya jiyana xwe de, şîretan li we dikim. Bila di bîra we de be ku ji bo bextewariya we, çi ji destên min hat, min texsîr nekir. Dîsa dibêm, bila hûn bi fêlên dijmin nexapin. Ji ber ku bi Xweda, pêxember û bi roja heşrê nebawer in.

Di çavên wan de çend kurd hene, eger çi musilman jî bin, tewanbar û sucdar in. Kuştin û tunekirina wan rewa ye. Me, ji bo xwe xenîmet dihesibînin. Ger çi soza me, ne ew bû ku ez biçim, we di nava pencên dijmin de bihêlim lê min gelek caran ji we re got: “Dijminê fêlbaz gelek mezinên me, bi dek û dolaban dîl girtine û kuştine. Ji ber ku di qada şer de bi we nikarin, fend û fêlan bi kar tînin.”

Ez wan, baş dinasim. Şah û rayedarên wî, bi şandina navber û mirovên xwe, peyman dan ku em nahêlin dilopek xwîna tu kesî birije û rencîde bibe. Lê hûn niha vê encamê dibînin.

Eger serokê eşîran xiyanet nekiribana û xwe nefirotibana Hukûmeta Şah, hûn û komara me rastî vê çarenûsê nedihatin.

Niha gotina min ji we re ew e ku bila ciwanên we bixwînin. Ji ber ku ji bilî paşdemayîna perwerdeyê, tu tiştê me kurdan ji yên din kêmtir tuneye. Di vê cîhanê de çeka zanistê, ji hemû çekan bihatir e.

Baş bizanin ku dema hûn yekreng û hînkirî bin, hûn ê ciwan û li hember dijmin serkeftî bin. Divê hûn ji kuştina min, bira û kurmamê min netirsin. Dibe ku di vê riyê de, hêj gelek kes şehîd bibin, ta bigihin miradên xwe. Bawer im ku piştî min jî dê gelek bên kuştin.

PEYV

Rewa **:** Meşrû', Zagonî

Amojgarî: Şîret

Mîhrîban: Rehîm**,** Dilovîn

Çarenûs : Qeder

PIRS

1- Banga nivîskar ji bo kê ye?

2- Çima nivîskar ew qas ji neyaran bê bawer e?

3- Çima nivîskar bi şehîdbûna xwe bextewar dibe?

CUR Û AWA

Curenivîsa li jor axaftin e.

Ji curenivîsên bi amadekarî li hember girseyeke naskirî tê vegotin re **axaftin** tê gotin.

Ev curenivîs ji bo li hember komek mirovan bê vegotin tên amadekirin.

RÊZIMAN

Bireser: Hêmana ji kirina karê kirdeyê bandor dibe, **bireser** e.

Mînak:

Min **genim** çand.

Tu **gulan** av didî.

Şervanên me **welêt** diparêzin.

WANE 14

AXÎN JI BO KURDISTANÊ

Axîn ji dest dûrketinê,
Bilbilê nav baxê te me.

Ji boyî min tu Sîpanî,
Belê Siyamendê te me.

Tu çeka destê gerîla,
Armanc û nîşana te me.

Tu berxwedana zîndana,
Kemal û Mazlûmê te me.

Sed carî dê ez şehîd bim,
Hîn jî ez deyndarê te me.

Van axînan ez helandim,
Berf im li Sîpanê te me.

Ji nû, dilan de xwîn rijand,
Hozan Cegerxwînê te me.

Tu Kerkûk û Mehabadî,
Çiya û sînorê te me.

Hezar axîn bi vî rengî,
Belê perîşanê te me.

Penaber im bi rêber im,
Mêvanê Mexmûra te me.

Tu pirtûka netewî yî,
Ez pênûsa navê te me.

Xaka teyî zîv û zêr e,
Bi xwîn bi can, ez bo te me.

Jiyana bê te qet nabe,
Ez mirovê xaka te me.

Faşîst nikarin min derxin,
Ez Cûdiyê singa te me.

Ji dozê, min nagerînin,
Şahîn li esmanê te me.

Navnîşana berxwedanê,
Ez azadê rêça te me.

Xiyaneta wan nûkeran,
Yûsif û Yaqûbê te me.

Tu nexweşî li ber destan,
Ez nû hesreta te me.

Tu Belqîsa li Sebabet,
Nebî Suleymanê te me.

Yan jî tu Şirîn û Zînî,
Ez Mem û Ferhatê te me.

Bes e jîna bi wî rengî,
Ez bersiva pirsa te me.

PEYV

Perîşan: Belengaz

Zar : Zimanê peyvînê

Rêç : Şop

Nûker : Kirêkirî, xwefiroş

Hesret : Bêrîkirin

PIRS

1- Axîna helbestvan ji bo çi ye?

2- Helbestvan, berxwedana zîndanê ya girêdayî kê tîne ziman?

CUR Û AWA

Dema tu temaşeyî helbesta jor dikî, dibînî ku li piştî bareyê (qafiyeyê) peyvek hatiye dubarekirin. Di helbestê de peyv an qeratafa li piştî bareyê tê dubarekirin, jê re **redîf** tê gotin.

Mînak:

Navnîşana berxwedanê,

Ez azadê rêça te **me.**

Xiyaneta wan nûkeran,

Yusuf û Yaqûbê te **me**.

WANE 15

DAPÎRA BELENGAZ

Rojekê ji rojan dapîreke belengaz û hejar hebû, lê mixabin li cihê ku lê dijiya, av tunebû. Robar bi dirêjahiya çend demjimêran ji cihê wê dûr bû. Wê şevê dapîrê ji bo çûyîna avê biryar dabû. Roja paştir dema ji xewê şiyar bû, berê xwe da avê.

Piştî çend demjimêran dapîr bi bêhntengiyeke mezin gihîşt robarê avê. Vê dapîrê destên xwe şûştin, ava xwe vexwar, bêhneke kurt kişand û cerikê xwe ji avê tejî kir û berê xwe da malê.

Di rê de dapîra belengaz rastî tehteke bilind hat, dapîr pir bêzar bûbû û wiha got:

- Tehtê-Tehtê bi ser cerikê min de nekeve, heta ez diçim û têm.

- Baş e dapîrê ez bi ser cerikê te de nakevim, ma çi karê min heye ku ez bi ser cerikê te de werim.

Lê mixabin Tehtê dapîr xapand û heta dapîr çû karê xwe qedand û hat, temaşe kir, Teht bi ser cerikê wê de hatiye û hûr kiriye. Ji ber vê sedemê dapîr gelek bêzar bûbû û tengezariyê xwe avêtibû dilê wê û êrîşî Tehtê kir.

- Tehtê-Tehtê, tu çima bi ser cerikê min de hatî?

Tehtê jî bersiva dapîrê bi kîn û kelecan da:

- Çima giya li ser min şîn dibe?

Vê carê dapîr neçar bû û berê xwe da giyê û got:

- Giya-Giya, çima tu li ser Tehtê şîn dibî?

Giya jî bi zimandirêjiyekê, got:

- Çima bizin nêriya min dixwe.

Vê carê dîsa dapîr neçar bû û berê xwe da bizinê û got:

- Bizinê-Bizinê, tu çima giya dixwî?

Bizina hejar û belengaz ji ber bêzariyên ku hatine serê wê ji dapîrê re wiha got:

- Çima gur min dixwe?

Vê carê dapîrê berê xwe da gur û got:

- Guro-Guro, tu çima bizinê dixwî?

- Ez ê bixwim-bixwim ta bi serê dûvê xwe re jî bidim. Ger tu jin î were holê, bêje te çima wiha kir, da ku ez mafê te bidim te.

Lê belê dapîrê newêra ji ber bêhefsariya gur tiştekî bêje. Ya jê hat patika xwe xwerand û berê xwe da mala xwe.

PEYV

Bêhefsar **:** Serberedayî

Tengezar **:** Bêzar

Nêriya giyê : Zîla giyê

PIRS

1- Dema dapîr çû cem gur bi dan û standineke çawa rû bi rû ma?

2- Dema em dibêjin dapîr, jineke çawa tê bîra te?

3- Dema te çîrok xwend te çi sûd jê girt?

RÊZIMAN

Pêveber: Ew hêman e ku kar, bûyer û rewşekê radigihîne. Di hevokên lêkerî de lêker bi xwe pêveber e; di hevokên navdêrî de hevalnav û navdêr li gel qertafên kesane(lêkera bûn) dibin pêveber.

Mînak:

Ronî pirtûkê **dixwîne**. (hevoka lêkerî)

Zîlan ji bajêr **hat**. (hevoka lêkerî)

Gundiyan baxçeyên xwe **av dan**. (hevoka lêkerî)

Hêlîn **keçeke delal e**. (hevoka navdêrî)

Ew **mamoste ye**. (hevoka navdêrî)

Ew çiya **bilind in**. (hevoka navdêrî)

HÎNDARÎ

Tu jî çîrokeke wiha binivîse û di refê de ji hevalên xwe re vebêje.

WANE 16

DI CIVAKÊ DE ZAROK

Zarok, heyîneke herî birûmet a civakê ye. Ji ber ku zarok, hem bingeh hem jî diyarkerê pêşeroja civakê ye. Ji ber wê çendê parastin, pêşxistin û xwedîderketina li vê heyîna birûmet erka her mirovî ye.

Bi taybet zarok di nava hemû civakên mirovahiyê de, weke heyîneke bêguneh û pîroz e. Di bin bandora malbat û derdorê de mezin dibe.

Bê guman mafê zarokan ê pêşxistin û mezinkirinê zago-neke gerdûnî ya mirovahiyê ye. Parastina zarok a mergî û giyanî ji nexweşiyên cur bi cur, erkeke bingehîn a civak, dayîk, bav û derdorê ye. Di heman demê de divê bi hînkariyeke baş û têr bê perwerdekirin.

Divê zarok bi destûrên dilnizmî, rêzdarî, azad, hezkirin û hevaltiyê werin mezinkirin. Li hemberî her beşên zordariyê bên parastin û bi nêrîneke azad bên xwedîkirin; li gel van hest, xeyal û ramaneke azad bidin rûniştandin. Divê li pêşiya hestên wan nebin asteng, da ku bikarin xwe bi awayekî azad rave bikin.

PEYV

Dilnizm: Nefsbiçûk

Zordarî: Zilimkarî

Giyan-Merg : Can/ Rih

PIRS

1- Parastina zarokan erka kê ye?

2- Zarok li welatê me çawa tên xwedîkirin?

3- Malbat û derdor çi bandorê li zarokan dikin?

RÊZIMAN

Têrker: Ji peyv û birepeyvên ku wateya hevokê têr dikin re **têrker** tê gotin.

Mînak:

Wan **îro** şahiyek li dar xist.

Zarok **li ser bên** rûniştin.

Berçem **ji malê** tê.

Sîmav **baş** dixebite.

HÎNDARÎ 3

Bersiva rast hilbijêrin

1- Piştî hevalan taştê xwar çawa kar kirin?

a- Mîna karkeran. **b-** Mîna herikîna avê.

c- Mîna moriyan. **d-** Mîna cotkaran.

2- Çima xew nedibû mêvana çavên Zozanê?

a- Ji ber ku ditirsiya.

b- Ji ber ku dayîka wê dihat bîrê.

c- Ji ber ku nexweş bû.

d- Ji ber ku mergê wê bi rewşê hesiyabû.

3- Çima rûniştgeh hat tengkirin?

a- Ji ber ku heval di hundir de bûn.

b- Ji ber ku kel û pelên hevalan pir bûn.

c- Ji ber pirbûna berfê, pêlavên hevalan jî di mal de bûn.

d- Ji ber ku Aşût bi ser de hatibû.

4- Helbesta "Binive Lolo" ji hûnandina kîjan helbestvanên jêr e?

a- Ehmedê Xanî **b-** Feqiyê Teyran

c- Pertew Begê Hekarî **d-** Emîn Elî Bedirxan

5- Nîşaneya cotxalê (:) li kû derê tê bikaranîn?

a- Li dawiya hevokên neyînî.

b- Di bêhnvedanên kurt de yên di navbera hevokan de.

c- Piştî jimarên rêzkirinê.

d- Pêşiya axaftina kesan.

6- Kîjan ji danasînên li jêr, ji bo curenivîseke şanoyî dibe?

a- Ji wan nivîs û berhemên ku bûyeran pêşberî hev şîrove dikin û piranî li ser dikê tên lîstin.

b- Danasîna jiyana kesekê/î.

c- Xwendina gotarekê ji bo gel.

d- Axaftineke taybet di warê ramyarî de.

7- "Sorgula xwendekar rojnameyan belav dike." Kîjan endamê vê hevokê dibe bireser?

a- Xwendekar **b-** Rojnameyan **c-** Belav dike **d-** Sorgul

8- Di hevoka "Gel, bi coşeke mezin Newroza xwe pîroz kir." de peyva "gel" kîjan endamên hevokê ye?

a- Kirde **b**- Hoker **c-** Bireser **d**- Lêker

9- Hemwateya peyva "serhildan" kîjan e?

a- Welatparêz **b-** Raperîn **c-** Zanista civakî **d-** Wêjevanî

10- Dijwateya peyva "pirjimar" kîjan e?

a- Gelek **b**- Hindik **c-** Pir **d-** Yekjimar

11- Kîjan peyva li jêr pêkhatî ye?

a- Hinart **b-** Sorgul **c-** Hatiye **d-** Guhdar

12- Ji wan curenivîsên cihê geryayî û dîtî, agahiyên komkirî, tiştê pêhesiyayî, radighîne re çi tê gotin.

a- Ramanî **b-** Serpêhatî **c-** Geryaname **d-** Gotar

13- Helbesta bi navê “Bêriya Botan” a kîjan nivîskarî ye?

a- Sebrî Botanî **b-** Cegerxwîn **c-** Hezîn Kurdî **d-** Celadet Bedirxan

14- Leyla Qasim li kîjan parçeyê Kurdistanê hatiye dinê û ji aliyê kîjan rêjîmê ve hatiye darvekirin?

a- Li Bakur, ji aliyê rêjîma Tirk ve.

b- Li Rojava, ji aliyê rêjîma Baas ve.

c- Li Başûr, ji aliyê rêjîma Baas ve.

d- Li Rojhilat, ji aliyê rêjîma Şahê Îranê ve.

15- Ji cihên li jêr tîpa mezin li kû derê nayê bikaranîn?

a- Destpêka navên taybet.

b- Destpêka navên giştî.

c- Destpêka hevokê.

d- Destpêka navên rojnameyan.

16- Ji hevokên li jêr, kîjan bêdestûr e?

a- Hat gulek ciwan. **b-** Pir xwendekar hatin.

c- Mamoste name nivîsî. **d-** Nêrgizê çalakî pêk anî.

BELAVKIRINA WANEYAN LI SER SALA XWENDINÊ

Hefte / Meh	Hefteya yekem	Hefteya duyem	Hefteya sêyem	Hefteya çarem
Rezber			-Bêhnvedana Havînê	-Zimanê Dayîkê -Xwêndkar
Cotmeh	- Demokrasî	- Ay Lê Gulê - Kelha Finikê	- Çûk û Pîrê	- Cûdiyê Miradan
Mijdar	- Min Çi Dît û Çi Nedît - Delal û Xoşewîstên Min!	- Penaberiya di Şeva Tirsnak de	- Awaza Min - Ekolojiya Civakê	- Ferhat û Şirîn
Berfanbar	- Behlûl - Şerefxanê Bedlîsî	- Xabûr	- Ehmedê Xanî - Çand	- Kîvroşka Jîr - Welat
Rêbendan	- Mijara Serbest - Zanist û Teknolojî	NIRXANDIN	BÊHINVEDAN	BÊHINVEDAN
Reşemeh	- Xanê Dimdim - Şivaniya Min	- Name - Bihar	- Şano	- Newroz
Avdar	- Gola Qulingan - 8'ê Adarê	- Bêriya Botan - Kelha Hewlêrê	- Kîvroşk û Kîso	- Jînameya Leyla Qasim
Cotan	- Binive Lolo - Pênaseya Şanoyê	- Aşût	- Pêhesîna Dayîkê - Qazî Mihemed	- Axîn ji bo Kurdistanê - Dapîra Belengaz
Gulan	- Di Civakê de Zarok	**NIRXANDIN**		